

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра політології та публічного управління**

На правах рукопису

ШЕПЕЛЮК ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ

**ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ДЕРЖАВИ-СУСІДИ**

Спеціальність 052 «Політологія»
Освітньо-професійна програма «Політологія»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
БАЙРАК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ,
кандидат політичних наук,
доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №
засідання кафедри політології та
публічного управління
від 2025 р.
Завідувач кафедри
проф. Бусленко В. В

Луцьк – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
1.1. Сутність та еволюція екологічної політики як складової європейської інтеграції.....	7
1.2. Нормативно-правова база екологічної політики Європейського Союзу.....	11
1.3. Інституційні механізми реалізації екологічної політики.....	17
1.4. Стратегічні цілі та програмні документи Європейського Союзу у сфері екологічної політики.....	24
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	
2.1. Політика зменшення викидів парникових газів та перехід до кліматичної нейтральності.....	29
2.2. Управління відходами та розвиток циркулярної економіки.....	32
2.3. Захист біорізноманіття, водних і земельних ресурсів.....	35
2.4. Фінансові інструменти та програми підтримки «зелених» проєктів Європейського Союзу.....	39
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ДЕРЖАВИ-СУСІДИ	
3.1. Гармонізація екологічного законодавства сусідніх держав із нормами Європейського Союзу.....	44
3.2. Економічні та соціальні наслідки впливу екологічної політики ЄС для України та інших держав Східного партнерства.....	48
3.3. Перспективи поглиблення співпраці та участі сусідніх країн у європейських екологічних ініціативах.....	52
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Екологічна політика Європейського Союзу набуває все більшого значення в контексті глобальних викликів сучасності, таких як зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення довкілля та виснаження природних ресурсів. Прийняття Європейського зеленого курсу в 2019 році засвідчило стратегічну важливість екологічної трансформації для майбутнього розвитку європейського континенту та визначило амбітну мету досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року. Екологічна політика ЄС виходить за межі внутрішніх кордонів Союзу та справляє значний вплив на держави-сусіди через механізми політичної, економічної та технологічної співпраці.

Вплив екологічної політики ЄС на держави-сусіди проявляється через різноманітні канали: від прямого фінансування екологічних проєктів до встановлення торговельних бар'єрів для екологічно небезпечних товарів. Механізм транскордонного вуглецевого коригування, який планується запровадити ЄС, може суттєво вплинути на торговельні відносини з сусідніми країнами та стимулювати їх до прискореної декарбонізації економіки. Це робить дослідження впливу екологічної політики ЄС надзвичайно важливим для розуміння майбутніх тенденцій регіонального розвитку.

Об'єктом дослідження: є екологічна політика ЄС як система цілей, принципів, інструментів та механізмів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку та охорони довкілля в Європі.

Предметом дослідження: є особливості впливу екологічної політики ЄС на держави-сусіди, включаючи механізми такого впливу, його економічні та соціальні наслідки, а також перспективи розвитку екологічної співпраці в регіоні.

Мета дослідження: полягає в комплексному аналізі екологічної політики Європейського Союзу та визначенні особливостей її впливу на

держави-сусіди в контексті сучасних глобальних викликів та європейських інтеграційних процесів.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- визначити сутнісні характеристики екологічної політики ЄС як складової європейської інтеграції;
- проаналізувати нормативно-правову базу та інституційні механізми реалізації екологічної політики Європейського Союзу;
- охарактеризувати стратегічні цілі та програмні документи сучасної екологічної політики ЄС;
- визначити основні напрями та інструменти екологічної політики ЄС у сферах кліматичної нейтральності, циркулярної економіки та захисту біорізноманіття;
- проаналізувати фінансові механізми та програми підтримки екологічних проєктів у рамках політики ЄС;
- дослідити процеси гармонізації екологічного законодавства сусідніх країн із нормами ЄС;
- оцінити економічні та соціальні наслідки впливу екологічної політики ЄС на Україну та інші держави Східного партнерства;
- визначити перспективи поглиблення співпраці між ЄС та сусідніми державами у сфері екологічної політики.

Методологія дослідження. У роботі використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. *Системний підхід* застосовано для аналізу екологічної політики ЄС як цілісної системи взаємопов'язаних елементів. *Структурно-функціональний* метод використано для дослідження ролі різних інституцій ЄС у формуванні та реалізації екологічної політики. *Порівняльний аналіз* застосовано для зіставлення підходів різних країн до імплементації європейських екологічних стандартів. *Метод контент-аналізу* використано для систематизації програмних документів та стратегій ЄС у сфері екологічної політики. *Статистичний аналіз* застосовано для оцінки кількісних показників впливу екологічної

політики на економіку сусідніх країн. *Метод експертних оцінок* використано для прогнозування перспектив розвитку екологічної співпраці між ЄС та державами-сусідами.

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному аналізі впливу сучасної екологічної політики Європейського Союзу на держави-сусіди в умовах реалізації Європейського зеленого курсу та геополітичних трансформацій у регіоні. Здійснено системне дослідження механізмів впливу ЄС на екологічну політику сусідніх країн через призму теорії європеїзації та кондиціональності. Розроблено авторську типологію інструментів впливу екологічної політики ЄС на держави-сусіди, яка включає нормативні, економічні, технологічні та інституційні механізми.

Новими є висновки щодо трансформації ролі екологічної політики в зовнішніх відносинах ЄС від периферійного напрямку до одного з ключових елементів геополітичної стратегії Союзу. Проаналізовано вплив механізму транскордонного вуглецевого коригування на торговельні відносини між ЄС та сусідніми країнами. Розроблено рекомендації щодо оптимізації участі України та інших країн Східного партнерства в європейських екологічних ініціативах з урахуванням національних особливостей та ресурсних можливостей.

Джерельна база дослідження. Емпіричну базу дослідження становлять офіційні документи інституцій Європейського Союзу, включаючи стратегії, директиви, регламенти та програмні документи у сфері екологічної політики. Використано матеріали Європейської комісії, Європейського парламенту, Ради ЄС, Європейського агентства з довкілля та інших спеціалізованих агенцій. Проаналізовано національні стратегії та програми країн-партнерів ЄС у сфері охорони довкілля та сталого розвитку.

Статистичні дані отримано з баз даних Євростату, ОЕСР, Міжнародного енергетичного агентства, Світового банку та національних статистичних служб. Використано звіти міжнародних організацій, включаючи ООН, ЮНЕП,

ПРООН, а також аналітичні матеріали провідних європейських дослідницьких центрів та неурядових організацій.

Практичне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання для розроблення рекомендацій щодо удосконалення національної екологічної політики України та інших країн-партнерів ЄС. Висновки дослідження можуть бути корисними для органів державної влади при розробленні стратегій адаптації до європейських екологічних стандартів та планів участі в європейських екологічних програмах.

Результати аналізу економічних наслідків впливу екологічної політики ЄС можуть використовуватися бізнес-спільнотою для розроблення стратегій адаптації до нових екологічних вимог та використання можливостей зеленого фінансування.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1.1. Сутність та еволюція екологічної політики як складової європейської інтеграції

Екологічна політика Європейського Союзу становить одну з найважливіших складових сучасного процесу європейської інтеграції. Вона відображає комплексний підхід до вирішення екологічних проблем, що охоплює законодавчі, економічні та адміністративні механізми. Формування екологічної політики ЄС відбувалося поетапно, від фрагментарних заходів до системної стратегії сталого розвитку. Сьогодні екологічна політика є невід'ємною частиною всіх сфер діяльності Європейського Союзу [31].

Історичні передумови формування екологічної політики ЄС сягають початку 1970-х років, коли екологічні проблеми почали набувати глобального характеру. Перша Конференція ООН з навколишнього середовища в Стокгольмі (1972) стала каталізатором для розвитку екологічного законодавства в європейських країнах. Економічна криза, спричинена нафтовим шоком 1973 року, змусила європейські держави переосмислити підходи до використання природних ресурсів. Саме в цей період почали формуватися перші принципи європейської екологічної політики. Правова основа екологічної політики ЄС закладена в установчих договорах, починаючи з Єдиного європейського акта 1986 року. Маастрихтський договір 1992 року остаточно закріпив екологічну політику як одну з компетенцій Європейського Союзу. Амстердамський договір 1997 року ввів принцип інтеграції екологічних вимог у всі сфери політики ЄС. Лісабонський договір 2007 року підтвердив прихильність ЄС принципам сталого розвитку та боротьби з кліматичними змінами [63, с. 125].

Концептуальні засади екологічної політики ЄС базуються на кількох фундаментальних принципах. Принцип «забруднювач платить» передбачає, що витрати на запобігання забрудненню та його ліквідацію несе той, хто його спричиняє. Принцип попередження означає, що екологічні заходи повинні запобігати виникненню екологічних проблем, а не лише усувати їх наслідки. Принцип обережності дозволяє приймати захисні заходи навіть за відсутності повної наукової визначеності щодо екологічних ризиків.

Еволюція екологічної політики ЄС характеризується поступовим розширенням сфери її застосування. У 1970-80-ті роки основна увага приділялася боротьбі з промисловим забрудненням та охороні окремих компонентів навколишнього середовища. У 1990-ті роки політика набула більш комплексного характеру, охопивши питання збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів.

Програми дій з навколишнього середовища є основним інструментом планування екологічної політики ЄС.

Перша програма дій (1973–1976) заклала основи європейського екологічного законодавства та визначила основні принципи екологічної політики. Друга програма (1977–1981) розширила сферу дії на морське середовище та транскордонне забруднення. Третя програма (1982–1986) зосередилася на інтеграції екологічних вимог в інші політики ЄС. Четверта програма дій (1987–1992) ввела концепцію сталого розвитку в екологічну політику ЄС. П'ята програма «На шляху до сталості» (1993–2000) визначила довгострокову стратегію інтеграції екологічних цілей в економічну та соціальну політику. Шоста програма (2002–2012) зосередилася на чотирьох пріоритетних напрямках: кліматичні зміни, природа та біорізноманіття, навколишнє середовище та здоров'я, природні ресурси та відходи. Сьома програма (2014–2020) поставила за мету перетворення ЄС на ресурсоефективну, «зелену» та конкурентоспроможну економіку з низьким рівнем викидів вуглецю.

Кліматична політика стала центральним елементом сучасної екологічної стратегії ЄС. Європейський Союз взяв на себе лідерство в глобальній боротьбі з кліматичними змінами, встановивши амбітні цілі щодо скорочення викидів парникових газів. Пакет «Клімат та енергетика» передбачає зменшення викидів на 20% до 2020 року порівняно з 1990 роком та досягнення 20% частки відновлюваних джерел енергії. Європейська система торгівлі квотами на викиди стала першою у світі багатонаціональною системою cap-and-trade [66].

Циркулярна економіка представляє новий підхід до управління ресурсами в рамках екологічної політики ЄС. Концепція циркулярної економіки передбачає мінімізацію відходів та максимальне використання ресурсів шляхом їх багаторазового використання, переробки та відновлення. План дій щодо циркулярної економіки (2015) визначив конкретні заходи для переходу від лінійної до циркулярної моделі виробництва та споживання. Ця стратегія має потенціал створити нові робочі місця та стимулювати інновації в європейській економіці [28, с. 217].

Біорізноманіття та охорона природи займають важливе місце в екологічній політиці ЄС. Мережа *Natura 2000* є найбільшою у світі скоординованою мережею охоронних територій, що охоплює понад 18 % території ЄС. Стратегія збереження біорізноманіття до 2020 року визначила шість цілей для зупинення втрати біорізноманіття та деградації екосистемних послуг. Директиви про птахів та про оселища становлять правову основу для охорони дикої природи в Європі [55, с. 50].

Якість повітря та води є традиційними пріоритетами екологічної політики ЄС. Рамкова директива про якість повітря встановлює стандарти якості для основних забруднювачів та вимагає від держав-членів розробки планів покращення якості повітря. Водна рамкова директива запровадила комплексний підхід до управління водними ресурсами на рівні річкових басейнів. Ці законодавчі акти значно покращили стан навколишнього середовища в Європі за останні десятиліття.

Управління відходами еволюціонувало від простого захоронення до комплексної ієрархії управління відходами. Рамкова директива про відходи встановлює п'ятирівневу ієрархію: запобігання, підготовка до повторного використання, переробка, інше відновлення та захоронення. Директиви щодо окремих потоків відходів (упаковка, електронне обладнання, батареї) встановлюють специфічні вимоги до їх збирання та переробки. Стратегія щодо пластику в циркулярній економіці спрямована на вирішення проблеми пластикового забруднення [2, с.15].

Хімічна безпека регулюється Регламентом *REACH*, що є одним з найсуворіших у світі режимів регулювання хімічних речовин. *REACH* вимагає від компаній реєстрації, оцінки та авторизації хімічних речовин, які вони виробляють або імпортують. Біоцидний регламент та регламент щодо засобів захисту рослин забезпечують безпечне використання цих речовин. Ці законодавчі акти спрямовані на захист здоров'я людини та навколишнього середовища від шкідливого впливу хімічних речовин.

Екологічна політика ЄС характеризується високим ступенем інтеграції з іншими політиками Союзу. Спільна аграрна політика включає заходи щодо агроєкології та збереження сільських ландшафтів. Транспортна політика спрямована на зменшення викидів від транспорту та розвиток сталої мобільності. Енергетична політика забезпечує перехід до відновлюваних джерел енергії та підвищення енергоефективності [48, с. 5].

Міжнародний вимір екологічної політики ЄС відображає глобальний характер екологічних проблем. Європейський Союз є активним учасником міжнародних екологічних угод та форумів, включаючи Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату та Конвенцію про біологічне різноманіття. ЄС надає значну фінансову та технічну допомогу країнам, що розвиваються, для вирішення екологічних проблем. Екологічна дипломатія стала важливим інструментом зовнішньої політики ЄС.

Таблиця 1.1.1

Етапи еволюції екологічної політики ЄС

Період	Основні характеристики	Ключові документи	Пріоритети
1970-1986	Формування основ екологічного законодавства	1-3 Програми дій з навколишнього середовища	Боротьба з промисловим забрудненням
1987-1992	Правове закріплення екологічної компетенції ЄС	Єдиний європейський акт, Маастрихтський договір	Інтеграція екологічних вимог
1993-2000	Концепція сталого розвитку	5-та Програма дій «На шляху до сталості»	Сталий розвиток, комплексний підхід
2001-2013	Розширення сфери екологічної політики	6-та Програма дій, Лісабонський договір	Кліматичні зміни, біорізноманіття
2014-2020	Перехід до зеленої економіки	7-ма Програма дій, Паризька угода	Циркулярна економіка, декарбонізація
2020-...	Кліматична нейтральність	Європейський зелений курс, Закон про клімат	Справедливий перехід, кліматична нейтральність

Укладено автором за джерелами: [31;63;66].

Еволюція екологічної політики ЄС демонструє поступовий перехід від фрагментарних заходів боротьби з забрудненням до комплексної стратегії сталого розвитку та кліматичної нейтральності. Сучасний етап характеризується найвищим рівнем амбіцій та інтеграції екологічних цілей в усі сфери політики Європейського Союзу.

1.2. Нормативно-правова база екологічної політики Європейського Союзу

Нормативно-правова база екологічної політики Європейського Союзу являє собою складну систему первинного та вторинного права, що регулює всі аспекти охорони навколишнього середовища. Ця система формувалася протягом п'яти десятиліть та на сьогодні включає сотні законодавчих актів різного рівня. Правові основи екологічної політики закладені в установчих договорах ЄС та розвинені через численні директиви, регламенти та рішення. Ієрархічна структура екологічного права ЄС забезпечує єдність правового простору та ефективність правозастосування [22].

Таблиця 1.2.1

Основні типи правових актів екологічного законодавства ЄС

Тип акту	Характеристики	Приклади	Особливості застосування
Регламенти	Пряма дія, обов'язкові у всіх частинах	REACH, Система торгівлі квотами	Не потребують національної імплементації
Директиви	Обов'язкові щодо результату	Водна рамкова директива, Директива про птахів	Вимагають імплементації в національне право
Рішення	Обов'язкові для адресатів	Рішення про розподіл зусиль	Можуть адресуватися державам або особам
Рекомендації	Необов'язкові, рекомендаційний характер	Рекомендації щодо енергоефективності	Політичний та моральний вплив

Укладено автором за джерелами: [22; 33].

Різноманітність типів правових актів забезпечує гнучкість та ефективність екологічного регулювання на рівні ЄС, дозволяючи обирати найбільш відповідний інструмент для кожної конкретної сфери. Регламенти забезпечують уніфікацію правил у всіх державах-членах, тоді як директиви дозволяють враховувати національні особливості при досягненні спільних екологічних цілей [33, с. 39].

Первинне право ЄС у сфері охорони навколишнього середовища базується на положеннях Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Ст. 191 ДФЄС встановлює основні цілі екологічної політики: збереження, захист та покращення якості навколишнього середовища. Також визначено завдання захисту здоров'я людей, раціонального використання природних ресурсів та сприяння заходам на міжнародному рівні. Ст. 192 ДФЄС регулює процедури прийняття рішень у сфері екологічної політики та розподіл компетенцій між ЄС та державами-членами.

Принципи екологічного права ЄС закріплені на рівні первинного права та становлять основу для розробки вторинного законодавства. Принцип «забруднювач платить» означає, що особа, яка завдає або може завдати шкоди навколишньому середовищу, повинна нести фінансову відповідальність за

запобігання такій шкоді або її усунення. Принцип попередження передбачає, що екологічні заходи повинні, в першу чергу, спрямовуватися на попередження виникнення екологічних проблем у джерелі їх походження. Принцип обережності дозволяє вживати захисні заходи навіть за умов наукової невизначеності щодо потенційних екологічних ризиків [23, с. 188].

Вторинне екологічне законодавство ЄС представлене різними типами правових актів, кожен з яких має свою специфіку застосування. Регламенти мають пряму дію та обов'язкові до виконання в усіх державах-членах без необхідності імплементації в національне законодавство. Директиви є обов'язковими щодо результату, який має бути досягнутий, але залишають державам-членам свободу вибору форм та методів імплементації. Рішення є обов'язковими для тих суб'єктів, яким вони адресовані, та можуть стосуватися як держав-членів, так і приватних осіб [11].

Директиви у сфері якості повітря формують комплексну систему контролю за атмосферним забрудненням. Директива 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи встановлює стандарти якості для основних забруднювачів повітря. Директива про національні межі викидів 2016/2284/ЄС встановлює національні зобов'язання щодо скорочення викидів певних атмосферних забруднювачів [9]. Директива про промислові викиди 2010/75/ЄС регулює викиди від великих промислових установок. Ці директиви забезпечують координований підхід до покращення якості повітря в масштабах всього ЄС [12].

Водне законодавство ЄС базується на Водній рамковій директиві 2000/60/ЄС, що встановила революційний підхід до управління водними ресурсами [10]. Директива запровадила управління на рівні річкових басейнів замість адміністративних кордонів та встановила цілі досягнення «доброго стану» всіх водних об'єктів. Директива про питну воду 98/83/ЄС встановлює стандарти якості води, призначеної для споживання людиною [19]. Директива про очистку міських стічних вод 91/271/ЄЕС регулює збирання, очистку та скидання міських стічних вод. Директива про нітрати 91/676/ЄЕС спрямована

на захист водних ресурсів від забруднення нітратами сільськогосподарського походження [5, с. 52].

Законодавство у сфері управління відходами еволюціонувало від простих вимог щодо захоронення до комплексної системи циркулярної економіки. Рамкова директива про відходи 2008/98/ЄС встановлює ієрархію управління відходами та основні принципи поводження з ними. Директива про упаковку та відходи упаковки 94/62/ЄС встановлює цілі щодо повторного використання та переробки упаковочних матеріалів. Директива про відходи електричного та електронного обладнання 2012/19/ЄС регулює збирання та переробку електронних відходів. Директива про батареї та акумулятори 2006/66/ЄС встановлює вимоги до управління відходами батарей [17].

Хімічне законодавство ЄС представлене Регламентом REACH 1907/2006/ЄС, що є одним з найкомплексніших актів екологічного права. REACH охоплює реєстрацію, оцінку, авторизацію та обмеження хімічних речовин, створюючи систему контролю за всім життєвим циклом хімічної продукції. Регламент про класифікацію, маркування та упаковку 1272/2008/ЄС гармонізує правила класифікації та маркування небезпечних речовин і сумішей. Біоцидний регламент 528/2012/ЄС регулює розміщення на ринку та використання біоцидних продуктів. Регламент про засоби захисту рослин 1107/2009/ЄС встановлює правила авторизації пестицидів [48, с. 277].

Кліматичне законодавство ЄС формує правову основу для боротьби зі зміною клімату та переходу до низьковуглецевої економіки. Європейський закон про клімат 2021/1119 встановлює юридично обов'язкову ціль досягнення кліматичної нейтральності ЄС до 2050 року [47, с. 144]. Директива про систему торгівлі квотами на викиди 2003/87/ЄС створила перший у світі багатонаціональний ринок вуглецю. Регламент про моніторинг та звітність щодо викидів парникових газів 525/2013/ЄС встановлює систему обліку та контролю за викидами. Директива про відновлювані джерела енергії 2018/2001/ЄС сприяє розвитку чистих технологій [14].

Законодавство про енергоефективність та відновлювані джерела енергії підтримує перехід до сталої енергетики. Директива про енергоефективність 2012/27/ЄС встановлює обов'язкові заходи щодо підвищення енергоефективності в усіх секторах економіки [16]. Директива про енергетичні характеристики будівель 2010/31/ЄС сприяє поліпшенню енергоефективності будівель. Регламент про енергетичне маркування 2017/1369 забезпечує надання споживачам інформації про енергоспоживання продукції. Директива про екодизайн 2009/125/ЄС встановлює вимоги до екологічного дизайну енергоспоживчих продуктів [13].

Транспортне екологічне законодавство спрямоване на зменшення впливу транспорту на навколишнє середовище та здоров'я людини. Регламент про викиди CO₂ від легкових автомобілів 2019/631 встановлює стандарти викидів для нових автомобілів. Директива про якість палива 2009/30/ЄС регулює технічні характеристики бензину та дизельного палива. Регламент Euro 6 встановлює стандарти викидів забруднюючих речовин від дорожніх транспортних засобів. Директива про альтернативні види палива 2014/94/ЄС сприяє розвитку інфраструктури для чистого транспорту [18].

Сільськогосподарське екологічне законодавство інтегрує екологічні вимоги в аграрну політику ЄС. Регламент про органічне виробництво 2018/848 встановлює стандарти для органічного сільського господарства. Директива про стале використання пестицидів 2009/128/ЄС запроваджує принципи інтегрованого управління шкідниками. Регламент про генетично модифіковані організми 2001/18/ЄС регулює вивільнення ГМО в навколишнє середовище. Стратегія «Від ферми до виделки» визначає підходи до сталих продовольчих систем.

Морське та прибережне законодавство ЄС покликане захистити морські екосистеми та забезпечити сталене використання морських ресурсів. Рамкова директива про морську стратегію 2008/56/ЄС встановлює цілі досягнення доброго екологічного стану морських вод ЄС [32, с. 44–53]. Директива про комплексне управління прибережними зонами 2002/413/ЄС сприяє сталому

розвитку прибережних територій. Регламент про морське просторове планування створює рамки для планування використання морського простору. Директива про порти встановлює екологічні стандарти для портової інфраструктури.

Таблиця 1.2.2

**Ключові сфери екологічного законодавства ЄС
та основні правові акти**

Сфера регулювання	Основні правові акти	Рік прийняття	Ключові цілі
Якість повітря	Директива 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря	2008	Встановлення стандартів якості повітря
Водні ресурси	Водна рамкова директива 2000/60/ЄС	2000	Досягнення доброго стану водних об'єктів
Управління відходами	Рамкова директива про відходи 2008/98/ЄС	2008	Запровадження ієрархії управління відходами
Хімічна безпека	Регламент REACH 1907/2006/ЄС	2006	Контроль за хімічними речовинами
Охорона природи	Директива про оселища 92/43/ЄС	1992	Створення мережі Natura 2000
Кліматична політика	Європейський закон про клімат 2021/1119	2021	Досягнення кліматичної нейтральності
Промислові викиди	Директива про промислові викиди 2010/75/ЄС	2010	Контроль промислового забруднення

Укладено автором за джерелами: [12;10;17;48;47;55].

Екологічне законодавство ЄС охоплює всі основні сфери охорони навколишнього середовища через комплексну систему правових актів, що еволюціонувала від секторальних підходів до інтегрованого регулювання.

Інституційні механізми забезпечення екологічного права включають судову систему та адміністративні органи контролю. Суд справедливості ЄС відіграє ключову роль у тлумаченні та забезпеченні дотримання екологічного законодавства. Європейське агентство з навколишнього середовища надає наукову та технічну підтримку для розробки та реалізації екологічної політики. Генеральний директорат з навколишнього середовища Європейської комісії координує розробку законодавства та контролює його виконання. Національні органи влади держав-членів забезпечують імплементацію та правозастосування на національному рівні.

1.3. Інституційні механізми реалізації екологічної політики

Інституційна архітектура Європейського Союзу у сфері екологічної політики являє собою складну багаторівневу систему, що забезпечує формування, прийняття та імплементацію екологічних рішень на наднаціональному рівні. Основними інституційними акторами виступають Європейська комісія як виконавчий орган, Європейський парламент як представницький інститут, Рада ЄС як орган держав-членів, а також спеціалізовані агентства та допоміжні структури. Ця система характеризується принципом субсидіарності, що дозволяє поєднувати загальноєвропейські стандарти з національною специфікою імплементації. Інституційні механізми забезпечують не лише внутрішню координацію екологічної політики, але й її проєкцію на держави-сусіди через різноманітні інструменти зовнішньої політики.

Таблиця 1.3.1

Інституційна структура ЄС у сфері екологічної політики та їх функціональні ролі

Інституція / структура	Основні функції у сфері екологічної політики ЄС
Європейська комісія	Централізоване формування екологічної політики; виключне право законодавчої ініціативи; моніторинг виконання директив; ініціювання процедур порушення законодавства; представлення позиції ЄС на міжнародних екологічних форумах; горизонтальна координація між секторами.
DG Environment	Розробка екологічної політики; координація міжсекторальних природоохоронних ініціатив; підготовка регламентів; контроль імплементації; інтеграція екологічних вимог в інші сфери політики.
Інші генеральні директорату (DG Climate Action, DG Energy, DG Agriculture, DG Research and Innovation)	Реалізація кліматичної, енергетичної, аграрної та науково-інноваційної політики; забезпечення включення екологічних компонентів у відповідні галузеві стратегії.
Комітологія та міжвідомчі групи	Залучення національних експертів до підготовки технічних актів; координація позицій держав-членів; урахування національних особливостей під час імплементації.

Продовження таблиці 1.3.1

Європейський парламент	Співзаконодавець у сфері екологічної політики; демократична легітимація рішень; діяльність Комітету ENVI; вплив через процедуру співрішення; ухвалення резолюцій; проведення слухань; громадський контроль екологічних рішень.
Парламентські фракції та комітети	Формування політичних позицій з екологічних питань; спеціалізований аналіз законодавства; співпраця з національними парламентами; посилена роль після Лісабонського договору.
Рада Європейського Союзу (Рада міністрів)	Представництво інтересів держав-членів; ухвалення рішень у конфігурації Ради з питань довкілля; формування політичного консенсусу; координація через робочі групи.
Європейське агентство з навколишнього середовища (ЕЕА)	Науково-технічна підтримка; збори та аналіз екологічних даних; участь у моніторингу; підтримка процесів ОВД та СЕО; міжнародна співпраця.
Eionet	Європейська мережа збору екологічної інформації; комплексний моніторинг стану довкілля; передача даних для екополітики ЄС.
Міжнародні партнери ЕЕА (ОЕСР, ЮНЕП)	Впровадження європейських методологій у глобальні процеси; узгодження стандартів; координація екологічних підходів на міжнародному рівні.

Укладено автором за джерелами: [65;67].

Європейська комісія відіграє центральну роль у формуванні та координації екологічної політики ЄС, володіючи виключним правом законодавчої ініціативи та функціями контролю за дотриманням екологічного законодавства. Генеральний директорат з питань навколишнього середовища (*DG Environment*) є основним структурним підрозділом Комісії, відповідальним за розробку екологічної політики, координацію міжсекторальних ініціатив та забезпечення інтеграції екологічних вимог в інші політичні сфери. Комісія здійснює моніторинг виконання екологічних директив та регламентів державами-членами, ініціює процедури порушення у випадку недотримання вимог законодавства [65, с. 12]. Важливою функцією є також координація міжнародної екологічної діяльності ЄС та представлення позиції Союзу на глобальних екологічних форумах. Структурна організація екологічної політики в рамках Європейської комісії забезпечує комплексний підхід до вирішення екологічних викликів через горизонтальну координацію між різними генеральними директоратами. Окрім *DG Environment*, значну роль відіграють *DG Climate Action* (кліматична політика) [2, с. 18], *DG Energy*

(енергетична політика), *DG Agriculture* (сільськогосподарська політика) та *DG Research and Innovation* (дослідження та інновації). Система комітології забезпечує участь національних експертів у підготовці технічних регламентів та імплементаційних актів, що сприяє врахуванню національної специфіки. Комісія також координує роботу міжвідомчих груп та платформ, що об'єднують представників різних секторів для вироблення консолідованих рішень.

Європейський парламент як безпосередньо обраний представницький орган відіграє ключову роль у демократичній легітимзації екологічної політики ЄС та забезпеченні її відповідності суспільним очікуванням. Комітет з питань навколишнього середовища, охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів (*ENVI*) є основним парламентським органом, відповідальним за розгляд екологічного законодавства та здійснення парламентського контролю. Парламент володіє правом співрішення у більшості питань екологічної політики, що надає йому можливість впливати на зміст законодавчих актів через процедуру звичайного законодавчого процесу [24, с. 77]. Важливими інструментами парламентського впливу є також резолюції, запити до Комісії та проведення публічних слухань з актуальних екологічних питань. Роль Європейського парламенту в екологічній політиці значно посилилася після набрання чинності Лісабонським договором, який розширив сферу застосування процедури співрішення та підвищив статус Парламенту як співзаконодавця. Парламентські фракції активно формують позиції з ключових екологічних питань, при цьому найбільш проактивними традиційно виступають фракції Зелених/Європейського вільного альянсу та соціал-демократів. Система парламентських комітетів забезпечує спеціалізований розгляд екологічних питань, а міжпарламентська співпраця сприяє обміну досвідом з національними парламентами. Парламент також здійснює важливу функцію громадського контролю через проведення слухань з участю представників громадянського суспільства та наукової спільноти [67].

Рада Європейського Союзу як орган представництва держав-членів забезпечує врахування національних інтересів та пріоритетів у формуванні загальноєвропейської екологічної політики. Конфігурація Ради з питань навколишнього середовища об'єднує міністрів екології держав-членів для прийняття рішень з екологічних питань, що вимагають політичного консенсусу на найвищому рівні. Робочі групи Ради забезпечують технічну підготовку рішень та координацію позицій держав-членів на експертному рівні. Процедури голосування в Раді (одностайність для певних екологічних питань, кваліфікована більшість для інших) відображають баланс між наднаціональною інтеграцією та збереженням національного суверенітету.

Європейське агентство хімічних речовин (*ESHA*) здійснює регулювання хімічної безпеки в ЄС через імплементацію регламенту *REACH* та інших актів хімічного законодавства. Агентство забезпечує реєстрацію, оцінку та авторизацію хімічних речовин, а також класифікацію та маркування небезпечних речовин відповідно до глобальної гармонізованої системи. *ESHA* координує наукові дослідження з питань хімічної безпеки та розробляє методичні рекомендації для промисловості та регуляторних органів. Агентство забезпечує публічний доступ до інформації про хімічні речовини та їх властивості через спеціалізовані бази даних та платформи. Співпраця з національними компетентними органами забезпечує узгоджену імплементацію хімічного законодавства в усіх державах-членах. Міжнародна діяльність *ESHA* включає співпрацю з регуляторними агентствами інших країн та участь у роботі міжнародних організацій з хімічної безпеки.

Таблиця 1.3.2

Ключові інституції ЄС у сфері хімічної, харчової та екологічної безпеки та їх функціональні ролі

Інституція / орган	Основні функції та роль у екологічній та техногенній політиці ЄС
ЕСНА – Європейське агентство хімічних речовин	Регулювання хімічної безпеки; імплементація REACH; реєстрація, оцінка, авторизація хімічних речовин; класифікація та маркування за Глобальною гармонізованою

	системою; розробка методичних рекомендацій; забезпечення прозорості та ведення публічних баз даних; координація з національними органами; міжнародна співпраця в галузі хімічної безпеки.
EFSA – Європейське агентство з безпеки харчових продуктів	Науково-технічна підтримка політики безпеки харчових продуктів і кормів; оцінка ризиків від пестицидів, добавок, ГМО; підготовка наукових висновків для ЄК та держав-членів; діяльність наукових панелей (рослини, тварини, пестициди, ГО і т. ін.); співпраця з національними інституціями та міжнародними організаціями (FDA, WHO/FAO); прозора комунікація з громадськістю.
Європейський суд справедливості (ЄСС)	Забезпечення тлумачення екологічного законодавства; вирішення спорів між інституціями та державами-членами; формування принципів екологічного права (забруднювач платить, застереження, інтеграція); накладення санкцій за порушення; уніфікація застосування норм; визнання права на здорове довкілля; можливість укладання міжнародних екологічних угод; механізм попередніх рішень для нацсудів.
Комітет регіонів (CoR)	Представництво місцевих і регіональних органів влади; висновки та рекомендації щодо екополітики; діяльність комісії ENVE (довкілля, клімат, енергетика); сприяння субсидіарності; врахування місцевої специфіки; мережа регіональних хабів для координації територіальних позицій.
Європейський економічний і соціальний комітет (ЄЕСК)	Представництво інтересів роботодавців, працівників і громадянського суспільства; підготовка висновків з екологічних аспектів політики; діяльність секції NAT (сільське господарство, довкілля, розвиток); забезпечення діалогу між інституціями ЄС і суспільством; участь зацікавлених сторін у процесі формування рішень.
Механізми міжінституційної координації	Міжінституційні угоди, робочі групи, неформальні консультації; забезпечення узгодженості позицій; політична координація через саміти та конференції.

Укладено автором за джерелами: [25;69].

Європейське агентство з безпеки харчових продуктів (EFSA) відповідає за науково-технічну підтримку політики безпеки харчових продуктів та кормів, включаючи оцінку ризиків від пестицидів, харчових добавок та генетично модифікованих організмів. Агентство проводить незалежну наукову оцінку ризиків для здоров'я людини та навколишнього середовища від різних факторів харчового ланцюга. EFSA розробляє наукові висновки та рекомендації, що служать основою для прийняття регуляторних рішень Європейською комісією та державами-членами. Діяльність агентства характеризується високими стандартами наукової якості та незалежності від політичного та комерційного впливу. Структура EFSA включає наукові панелі

за різними напрямками (здоров'я рослин, здоров'я тварин, харчові добавки, пестициди тощо), що забезпечують спеціалізовану експертизу з відповідних питань. Агентство активно співпрацює з національними науковими інституціями через систему фокальних точок та мереж експертів. Комунікаційна стратегія *EFSA* спрямована на забезпечення прозорості наукових процесів та доступності інформації про безпеку харчових продуктів для широкої публіки. Міжнародна співпраця включає взаємодію з *FDA*, *WHO/FAO* та іншими міжнародними організаціями у сфері безпеки харчових продуктів [25, с. 45].

Європейський суд справедливості (ЄСС) відіграє вирішальну роль у забезпеченні правової основи екологічної політики ЄС через тлумачення екологічного законодавства та вирішення спорів між інституціями та державами-членами. Судова практика ЄСС сформувала особливі правові принципи екологічного права ЄС, включаючи принципи забруднювач платить, застереження та інтеграції екологічних вимог в інші політики. Суд розглядає справи про порушення екологічного законодавства державами-членами та може накладати фінансові санкції за невиконання судових рішень. Попередні рішення Суду забезпечують уніформне застосування екологічного права в усіх державах-членах. Юриспруденція Європейського суду справедливості значно вплинула на розвиток концептуальних основ екологічної політики ЄС та розширення компетенцій Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. Суд визнав право на здорове навколишнє середовище як фундаментальне право людини та підтвердив можливість ЄС укладати міжнародні екологічні угоди. Механізм попередніх рішень дозволяє національним судам звертатися до ЄСС за роз'ясненнями щодо застосування екологічного законодавства ЄС. Судова практика стимулює гармонізацію національних правових систем з європейським екологічним правом [69, с. 120].

Комітет регіонів як консультативний орган представляє інтереси місцевих та регіональних органів влади у формуванні екологічної політики

ЄС, враховуючи специфіку територіальної імплементації екологічних заходів. Комісія з питань навколишнього середовища, кліматичних змін та енергетики (ENVE) розробляє висновки та рекомендації щодо екологічних ініціатив ЄС з позиції субнаціональних акторів. Комітет сприяє принципу субсидіарності в екологічній політиці та забезпечує врахування місцевих особливостей при розробці загальноєвропейських стандартів. Мережа регіональних хабів Комітету регіонів забезпечує координацію позицій регіонів з різних частин Європи.

Європейський економічний та соціальний комітет представляє інтереси громадянського суспільства, роботодавців та працівників у процесах формування екологічної політики ЄС. Секція з питань сільського господарства, розвитку сільських районів та навколишнього середовища (NAT) готує висновки з екологічних питань, що відображають позиції різних суспільних груп. Комітет сприяє діалогу між інституціями ЄС та громадянським суспільством з екологічних питань та забезпечує участь зацікавлених сторін у процесах прийняття рішень. Консультативна функція ЄЕСК доповнює інституційний трикутник ЄС соціальною та економічною експертизою.

Ефективність інституційних механізмів екологічної політики ЄС залежить від здатності системи адаптуватися до нових викликів та інтегрувати інноваційні підходи в традиційні процедури прийняття рішень. Цифровізація управлінських процесів підвищує оперативність координації та якість екологічної інформації. Принцип відкритого управління сприяє залученню громадськості та експертного співтовариства до процесів формування політики. Постійна оцінка та удосконалення інституційних механізмів забезпечує їх відповідність динамічним екологічним викликам сучасності.

1.4. Стратегічні цілі та програмні документи Європейського Союзу у сфері екологічної політики

У сучасному світі кліматичні виклики потребують комплексних та координованих дій на глобальному рівні.

Паризька кліматична угода, прийнята у 2015 році, стала історичним досягненням міжнародної кліматичної дипломатії. Угода об'єднала 196 країн у спільних зусиллях щодо обмеження глобального потепління до 1,5°C порівняно з доіндустріальним періодом. Документ встановлює систему національно визначених внесків (*NDCs*), які дозволяють кожній країні визначати власні цілі скорочення викидів. Механізм перегляду та посилення зобов'язань кожні п'ять років забезпечує динамічність угоди [70].

Взаємозв'язок між Європейським «зеленим курсом» та Паризькою угодою проявляється у спільних цілях та підходах до вирішення кліматичних проблем. ЄС використовує свій «зелений курс» як інструмент виконання зобов'язань за Паризькою угодою. Європейська стратегія демонструє можливість конкретної реалізації глобальних кліматичних цілей на регіональному рівні. Така синергія створює модель для інших регіонів світу [50, с. 82].

Основні принципи Європейського «зеленого курсу» включають справедливий перехід, циркулярну економіку та збереження біорізноманіття. Принцип справедливого переходу забезпечує, що жодна людина чи регіон не залишаться позаду в процесі зеленої трансформації. Циркулярна економіка передбачає мінімізацію відходів та максимальне використання ресурсів. Збереження біорізноманіття інтегрується у всі політики та ініціативи ЄС. Секторальний підхід Європейського «зеленого курсу» охоплює енергетику, транспорт, промисловість, будівництво та сільське господарство. В енергетичному секторі передбачається повний перехід на відновлювані джерела енергії та відмова від викопного палива. Транспортна стратегія включає електрифікацію, розвиток громадського транспорту та

альтернативного палива. Промисловість має стати циркулярною та ресурсоефективною, використовуючи інноваційні технології [27,с.179].

Фінансові механізми «зеленого курсу» включають Європейський зелений пакт, Фонд справедливого переходу та систему торгівлі викидами. Європейський зелений пакт передбачає мобілізацію державних та приватних інвестицій у розмірі 1 трільйона євро. Фонд справедливого переходу підтримує регіони, які найбільше залежать від викопного палива. Удосконалена система торгівлі викидами ETS розширюється на нові сектори економіки.

Технологічні інновації відіграють ключову роль у реалізації «зеленого курсу». ЄС інвестує у розробку чистого водню, накопичувачів енергії та технологій вловлювання вуглецю. Програма «Горизонт Європа» виділяє значні кошти на кліматичні дослідження та інновації. Створюється європейська індустрія чистих технологій для забезпечення технологічної незалежності [45].

Міжнародний вимір «зеленого курсу» включає кліматичну дипломатію та підтримку розвиткових країн. ЄС активно просуває глобальний зелений перехід через двосторонні та багатосторонні партнерства. Європейська зелена дипломатія сприяє реалізації Паризької угоди у всьому світі. Фінансова підтримка розвиткових країн допомагає їм адаптуватися до кліматичних змін.

Таблиця 1.4.1

Європейський «зелений курс»

Компонент	Цілі	Інструменти реалізації	Фінансування	Термін виконання
Кліматична нейтральність	Досягнення нульових викидів до 2050 р.	Європейський кліматичний закон, система ETS	1 трлн євро (2020-2030)	2050 рік
Енергетична система	32% відновлюваної енергії до 2030 р.	REPowerEU, водневі стратегії	300 млрд євро	2030 рік
Циркулярна економіка	Зменшення відходів на 50%	План дій циркулярної економіки	150 млрд євро	2030 рік

Біорізноманіття	Захист 30% територій ЄС	Стратегія біорізноманіття 2030	20 млрд євро/рік	2030 рік
Сталі транспорт	Скорочення викидів на 90%	Стратегія сталої мобільності	250 млрд євро	2050 рік
Справедливий перехід	Підтримка вразливих регіонів	Фонд справедливого переходу	150 млрд євро	2027 рік
Зелена дипломатія	Глобальне лідерство в кліматичній політиці	Міжнародні партнерства	7.5 млрд євро	Постійно

Укладено автором за джерелами: [27;45;54].

Європейський «зелений курс» представляє комплексну трансформаційну стратегію, що охоплює всі ключові сектори економіки з чітко визначеними цілями, інструментами та фінансовими механізмами. Загальний обсяг фінансування понад 1 трильйон євро демонструє серйозність намірів ЄС щодо досягнення кліматичної нейтральності, при цьому особлива увага приділяється справедливому переходу та міжнародному співробітництву [54].

Головна мета Паризької угоди полягає у досягненні балансу між антропогенними викидами та поглинанням парникових газів у другій половині XXI століття. Досягнення цих цілей потребує радикального скорочення глобальних викидів. Структура управління Паризької угоди базується на принципах гнучкості та прогресивності. Система національно визначених внесків дозволяє країнам самостійно встановлювати цілі відповідно до національних обставин. П'ятирічні цикли перегляду забезпечують поступове посилення амбіцій. Глобальна інвентаризація оцінює колективний прогрес у досягненні довгострокових цілей [20].

Механізми фінансування Паризької угоди включають зобов'язання розвинених країн надавати 100 мільярдів доларів щорічно до 2020 року.

Міста, регіони, бізнес та громадянське суспільство беруть активну участь у кліматичних діях. Глобальний пакт мерів об'єднує тисячі міст у боротьбі з кліматичними змінами. Ініціативи приватного сектора, такі як RE100 та SBTi, мобілізують корпоративні зобов'язання [51, с. 274–280].

Таблиця 1.4.2

Паризька кліматична угода

Елемент	Зміст	Механізм реалізації	Контроль та моніторинг	Періодичність
Температурна ціль	Обмеження потепління до 1.5-2°C	Національно визначені внески (NDCs)	Глобальна інвентаризація	Кожні 5 років
Національні зобов'язання	Скорочення викидів за NDCs	Національні плани та політики	Національна звітність	Щорічно
Фінансування	\$100 млрд/рік для розвиткових країн	Зелений кліматичний фонд	Звіти про кліматичне фінансування	Кожні 2 роки
Адаптація	Посилення адаптаційної спроможності	Національні плани адаптації	Реєстр адаптації	Постійно
Втрати та збитки	Підтримка найбільш вразливих країн	Варшавський механізм	Експертна група	За потребою
Прозорість	Уніфікована система звітності	Посилена рамка прозорості	Міжнародна експертиза	Кожні 2 роки
Технології	Трансфер чистих технологій	Технологічний механізм	Оцінка технологічних потреб	Кожні 4 роки

Укладено автором за джерелами: [20;51;70].

Паризька кліматична угода встановлює гнучку, але амбітну систему глобального кліматичного управління з чіткими механізмами реалізації, моніторингу та поступового посилення зобов'язань.

Координація між різними рівнями управління потребує постійного вдосконалення. Моніторинг та звітність забезпечують прозорість та підзвітність у реалізації обох документів. Європейська система моніторингу викидів надає детальну інформацію про прогрес ЄС. Паризька угода встановлює єдині стандарти звітності для всіх учасників. Незалежна перевірка та експертна оцінка підвищують якість звітності [56, с. 124–130].

Соціальний вимір зеленої трансформації потребує особливої уваги до справедливості та інклюзивності. Перехід до зеленої економіки не повинен поглиблювати соціальну нерівність. Створення нових «зелених» робочих

місць компенсує втрати в традиційних галузях. Перекваліфікація працівників та соціальна підтримка є невід'ємними елементами справедливого переходу.

Зменшення залежності від імпорту викопного палива посилює енергетичну безпеку ЄС. Розвиток власних технологій чистої енергії створює нові можливості для експорту. Кліматична дипломатія стає важливим інструментом зовнішньої політики.

Висновки до розділу I

У першому розділі було здійснено систематизацію основних теоретико-методологічних підходів до розгляду досліджуваної проблематики. Визначено ключові поняття, що становлять основу для подальшого наукового аналізу, а також уточнено їх змістове наповнення. Це дозволило окреслити категоріальний апарат, без якого неможливе цілісне розкриття теми. Важливо підкреслити, що єдність термінології створює передумови для коректності наукової дискусії.

Констатовано, що існує потреба у більш глибокому теоретичному та емпіричному опрацюванні низки аспектів проблеми. Наявність таких прогалин є підставою для визначення перспективних напрямів подальших досліджень. Зокрема, вони окреслюють можливості для уточнення методологічних підходів та розробки нових інструментів аналізу. У цьому полягає практичне значення проведеної роботи.

Загалом, перший розділ забезпечив формування цілісної теоретичної основи, необхідної для подальшого розкриття теми. Він дозволив визначити ключові поняття, історичні витоки та провідні наукові підходи, що структурують предмет дослідження. Таке підґрунтя є передумовою для переходу до більш конкретного аналізу у наступних розділах. Встановлені положення створюють логічну послідовність викладу та забезпечують наукову аргументованість дослідження. Таким чином, результати першого розділу виконують роль методологічного та змістового орієнтира для подальшої роботи.

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

2.1. Політика зменшення викидів парникових газів та перехід до кліматичної нейтральності

Зміна клімату є однією з найбільших глобальних загроз ХХІ століття, що потребує негайних та скоординованих дій на міжнародному рівні. Європейський Союз визнає критичну важливість цієї проблеми та займає лідируючі позиції у боротьбі з глобальним потеплінням.

Основні напрями політики скорочення викидів ЄС базуються на комплексному підході до декарбонізації економіки. Стратегія включає реформування енергетичного сектору, промисловості, транспорту, будівництва та сільського господарства. Особлива увага приділяється розвитку циркулярної економіки та підвищенню ефективності використання ресурсів. Політика також охоплює заходи з адаптації до кліматичних змін та підвищення стійкості екосистем [49, с. 101].

Система торгівлі викидами (*EU ETS*) є наріжним каменем кліматичної політики ЄС і вважається найбільшим у світі ринком квот на викиди вуглецю. Її основна мета – зменшити викиди парникових газів від промислових підприємств та енергетичного сектору економічно ефективним способом. Система охоплює близько 40% загальних викидів парникових газів у ЄС. З 2024 року *EU ETS* розширюється, включаючи викиди від морського транспорту. Крім того, готується до впровадження окрема система для будівель та автомобільного транспорту (*EU ETS2*). Посилення *EU ETS* є ключовим елементом пакету «*Fit for 55*», спрямованого на досягнення кліматичних цілей до 2030 року [39, с. 58].

Перехід на відновлювані джерела енергії є ключовим елементом енергетичної трансформації ЄС. Союз встановив мету досягнення 42,5 % частки відновлюваних джерел у кінцевому споживанні енергії до 2030 року.

Енергетична ефективність визнається «першим паливом» європейської енергетичної системи та ключовим фактором досягнення кліматичних цілей. ЄС встановив мету підвищення енергоефективності на 11,7 % до 2030 року порівняно з прогнозами базового сценарію. Директива з енергоефективності встановлює обов'язкові цілі для держав-членів та секторальні вимоги. Особлива увага приділяється модернізації будівель, промислових процесів та систем опалення і охолодження. Стратегія промислової політики ЄС передбачає інвестиції в дослідження та розробки інноваційних рішень. Особливі програми підтримки спрямовані на енергоємні галузі, такі як сталь, цемент, хімічна промисловість та алюміній. Розвиток водневої економіки розглядається як ключовий напрям декарбонізації важкої промисловості [26, с. 95].

Сталий транспорт є критично важливим для досягнення кліматичних цілей, оскільки на цей сектор припадає близько 25% викидів ЄС. ЄС запроваджує суворі стандарти викидів CO₂ для нових легкових та вантажних автомобілів, що є одним з найефективніших інструментів для зменшення викидів від автомобільного транспорту. Ці норми встановлюють максимальну кількість вуглекислого газу, яку в середньому може викидати весь автопарк, що випускається виробником. Ця політика стимулює автовиробників інвестувати у розробку та виробництво електромобілів та інших транспортних засобів з нульовими викидами.

Зелена трансформація сільського господарства здійснюється через Спільну сільськогосподарську політику та стратегію «Від лану до столу». Мета полягає у скороченні викидів від сільського господарства на 55% до 2030 року через покращення практик землекористування. Підтримка надається фермерам для впровадження кліматично-розумних технологій та органічного землеробства. Особлива увага приділяється зменшенню використання

синтетичних добрив та пестицидів, які є джерелами викидів парникових газів [4, с.50].

Інструменти реалізації кліматичної політики ЄС включають регуляторні, економічні та добровільні заходи. Законодавчий пакет «Fit for 55» містить понад дюжину взаємопов'язаних законодавчих актів для досягнення цілей 2030 року. Фонд модернізації та Фонд інновацій надають фінансову підтримку для проектів декарбонізації. Механізм справедливого переходу забезпечує соціальну підтримку регіонів та спільнот, що залежать від викопного палива.

Соціальний вимір кліматичної політики забезпечується через Соціальний кліматичний фонд та принципи справедливого переходу. Фонд надасть підтримку найбільш уразливим домогосподарствам для покриття витрат на енергію та мобільність. Перекваліфікація працівників та створення нових робочих місць у зелених секторах є пріоритетами політики. Забезпечення енергетичної справедливості та доступності чистих технологій для всіх верств населення є ключовими принципами [44].

Моніторинг та звітність забезпечують прозорість та підзвітність у реалізації кліматичної політики ЄС. Регламент про управління Енергетичним союзом встановлює систему національної звітності та перегляду прогресу. Європейське агентство з навколишнього середовища регулярно публікує оцінки стану досягнення кліматичних цілей. Науковий аналіз та моделювання сценаріїв забезпечують основу для коригування політики та заходів.

Таблиця 2.1.1

Основні інструменти політики скорочення викидів парникових газів ЄС

Інструмент	Сфера застосування	Механізм дії	Цільові показники до 2030 року
Система торгівлі викидами (EU ETS)	Електроенергетика, промисловість, авіація	Встановлення ціни на вуглець через торгівлю дозволами	Скорочення викидів на 62% (порівняно з 2005 р.)
Директива про відновлювані джерела енергії	Енергетичний сектор	Обов'язкові національні цілі та підтримка розвитку	42,5% ВДЕ у кінцевому споживанні енергії

Директива з енергоефективності	Всі сектори економіки	Обов'язкові цілі та стандарти енергоефективності	Підвищення енергоефективності на 11,7%
Стандарти викидів CO ₂ для автомобілів	Автомобільний транспорт	Регулятивні обмеження викидів	Скорочення викидів на 55% для легкових авто
Прикордонне коригування вуглецю (СВАМ)	Міжнародна торгівля	Плата за вуглецевий слід імпорту	Покриття 6 секторів з 2026 року
Соціальний кліматичний фонд	Транспорт та опалення будівель	Фінансова підтримка домогосподарств	86,7 млрд євро на 2026-2032 роки
Механізм справедливого переходу	Регіони, залежні від викопного палива	Інвестиції в економічну диверсифікацію	150 млрд євро мобілізованих інвестицій

Укладено автором за джерелами: [4;26;39;].

Інструменти кліматичної політики ЄС формують комплексну систему регуляторних, економічних та фінансових механізмів, спрямованих на досягнення кліматичної нейтральності через різні сектори економіки з урахуванням соціальних аспектів переходу.

Виклики та перспективи реалізації кліматичної політики включають необхідність значних інвестицій, технологічні інновації та соціальну прийнятність. Оцінюється, що для досягнення цілей 2030 року потрібно близько 350 мільярдів євро додаткових інвестицій щорічно. Розвиток критичних технологій, таких як зберігання енергії, зелений водень та улавлювання вуглецю, є вирішальним для успіху. Забезпечення підтримки громадян та бізнесу через ефективну комунікацію та участь у прийнятті рішень залишається ключовим завданням [29, с. 46].

2.2. Управління відходами та розвиток циркулярної економіки

Проблема управління відходами набула критичного значення для Європейського Союзу у контексті зростаючого споживання та обмеженості природних ресурсів. За даними Євростату, країни ЄС щорічно генерують понад 2,5 мільярда тонн відходів, що становить приблизно 5 тонн на одну

особу. Ця цифра демонструє масштабність викликів, з якими стикається європейська спільнота у сфері поводження з відходами [21].

Концепція циркулярної економіки стала ключовим елементом стратегії сталого розвитку ЄС, оскільки вона передбачає максимальне збереження ресурсів у економічному обігу. На відміну від традиційної лінійної моделі «виробництво-споживання-утилізація», циркулярна економіка базується на принципах повторного використання, ремонту, відновлення та переробки матеріалів. Цей підхід дозволяє значно зменшити тиск на природні ресурси та мінімізувати негативний вплив на довкілля.

Таблиця 2.2.1

Економічні показники циркулярної економіки ЄС

Показник	2018 рік	2022 рік	Прогноз 2030 рік	Зміна 2018-2030 (%)
Обсяг ринку вторинної сировини (млрд євро)	145	189	320	+121
Кількість робочих місць у циркулярній економіці (млн)	4,0	4,3	5,8	+45
Економія матеріалів (млрд євро щорічно)	85	112	190	+124
Скорочення викидів CO ₂ (млн тонн щорічно)	450	520	750	+67
Частка переробленого матеріалу в економіці (%)	11,7	12,8	18,5	+58
Інвестиції в циркулярні технології (млрд євро)	35	52	95	+171

Укладено автором за джерелами: [21;37].

Дані таблиці свідчать про значний економічний потенціал циркулярної економіки та її роль у створенні нових робочих місць і скороченні екологічного впливу. Прогнозоване зростання ринку вторинної сировини більш ніж удвічі до 2030 року підкреслює важливість інвестицій у розвиток відповідних технологій та інфраструктури.

Нормативно-правова база ЄС у сфері управління відходами базується на комплексному підході до регулювання всіх етапів життєвого циклу продукції.

Директива про відходи (2008/98/ЄС) є ключовим законодавчим актом ЄС, що закладає основи політики управління відходами для всіх країн-членів. Її основна мета – захист довкілля та здоров'я людини через запобігання

негативним наслідкам утворення та управління відходами. Документ також містить визначення ключових термінів, таких як «відхід», «вторинна сировина» та «повторне використання». Директива зобов'язує країни-члени розробляти національні програми із запобігання утворенню відходів та плани управління відходами. Вона також вводить поняття «розширена відповідальність виробника» (*EPR*), згідно з яким виробники несуть відповідальність за весь життєвий цикл своєї продукції. Ця директива стала основою для багатьох інших законодавчих актів ЄС, що регулюють окремі потоки відходів [37, с. 58].

Пакет законодавчих актів щодо циркулярної економіки, прийнятий у 2018 році, значно посилив амбіції ЄС у сфері управління відходами та ресурсами. Пакет охоплює весь життєвий цикл продукції, від дизайну та виробництва до споживання та управління відходами.

Амбітні цілі ЄС у сфері повторного використання та переробки відходів відображають прагнення до радикальної трансформації системи управління ресурсами. До 2025 року планується досягти 65% переробки муніципальних відходів та 70% переробки упаковки. До 2030 року цей показник має зрости до 70% для муніципальних відходів та 85% для упаковки. Крім того, встановлено жорсткі обмеження щодо захоронення відходів – до 2035 року дозволяється захоронювати не більше 10 % муніципальних відходів [59].

Таблиця 2.2.2

Цілі ЄС щодо переробки відходів на 2025-2035 роки

Тип відходів	Показник переробки 2025 р. (%)	Показник переробки 2030 р. (%)	Показник переробки 2035 р. (%)	Обмеження захоронення (%)
Муніципальні відходи	65	70	-	Не більше 10
Упаковка загалом	70	85	-	-
Паперова упаковка	85	90	-	-
Пластикова упаковка	55	65	-	-
Скляна упаковка	80	90	-	-
Металева упаковка	85	90	-	-
Дерев'яна упаковка	30	35	-	-

Джерело: [59].

Наведені цілі демонструють амбітний характер європейської політики у сфері управління відходами та поступовий перехід до майже повного відмови від захоронення відходів. Особливо високі вимоги встановлено для традиційних матеріалів упаковки, таких як папір, скло та метал, що відображає їх високий потенціал для переробки.

Пріоритетність запобігання утворенню відходів становить основу сучасної політики ЄС у сфері управління ресурсами. Цей принцип передбачає впровадження заходів, спрямованих на зменшення кількості та шкідливості відходів ще на етапі виробництва та споживання. Європейська комісія активно підтримує ініціативи з екодизайну, які передбачають створення продуктів з довшим терміном служби, можливістю ремонту та переробки. Особлива увага приділяється боротьбі з харчовими відходами, обсяг яких у ЄС становить

2.3. Захист біорізноманіття, водних і земельних ресурсів

Стратегія ЄС щодо біорізноманіття до 2030 року передбачає відновлення деградованих екосистем та створення мережі захищених територій, що покриватиме принаймні 30% суші та морських акваторій. Ця амбітна мета супроводжується конкретними заходами, включаючи відновлення лісів, луків та водно-болотних угідь по всьому континенту. Особлива увага приділяється збереженню ендемічних видів та відновленню популяцій тих тварин і рослин, які опинилися під загрозою зникнення внаслідок антропогенного впливу [11].

Директива про оселища та Директива про птахів становлять правову основу для створення мережі Natura 2000, яка охоплює понад 18% території ЄС. Ця унікальна система захищених територій об'єднує національні парки, природні заповідники та інші охоронні зони, забезпечуючи збереження найцінніших європейських екосистем. Країни-члени зобов'язані розробляти плани управління для кожної території Natura 2000, що включають моніторинг стану видів та оселищ.

Програми *Eastern Partnership* та *European Neighbourhood Policy* включають спеціальні компоненти, спрямовані на підтримку природоохоронних ініціатив у сусідніх державах. Технічна допомога, обмін досвідом та спільні дослідницькі проекти сприяють гармонізації підходів до збереження природи на регіональному рівні. Особливо важливим є створення транскордонних заповідників та екологічних коридорів, які забезпечують міграцію диких тварин та генетичний обмін між популяціями [12].

Таблиця 2.3.1

Заходи ЄС щодо захисту біорізноманіття

Напрямок діяльності	Основні інструменти	Цільові показники	Механізми співпраці з сусідами
Збереження видів та оселищ	Директиви про оселища та птахів, мережа Natura 2000	Захист 30% суші та морських акваторій до 2030 року	Транскордонні заповідники, екологічні коридори
Відновлення екосистем	Стратегія біорізноманіття до 2030 року, програма LIFE+	Відновлення 20% деградованих екосистем	Спільні проекти відновлення, обмін досвідом
Морське біорізноманіття	Рамкова директива про морську стратегію, морські заповідники	Досягнення доброго екологічного стану морських вод	Регіональні морські конвенції, спільний моніторинг
Боротьба з інвазивними видами	Регламент про інвазивні чужорідні види	Попередження та контроль поширення інвазивних видів	Система раннього попередження, координація заходів
Адаптація до кліматичних змін	Стратегія адаптації, Зелена угода ЄС	Підвищення стійкості екосистем	Програми адаптації, кліматичні проекти

Укладено автором за джерелами: [6;12;55].

Таблиця демонструє комплексний підхід ЄС до збереження біорізноманіття через поєднання правового регулювання, фінансових механізмів та міжнародної співпраці. Особливо важливим є транскордонний вимір природоохоронної діяльності, що відображає розуміння глобального характеру екологічних викликів.

Стратегія адаптації до кліматичних змін ЄС включає заходи з підвищення стійкості екосистем, створення екологічних коридорів та відновлення природних оселищ. Особлива увага приділяється збереженню

лісових екосистем, які відіграють ключову роль у секвестрації вуглецю та регулюванні клімату. Програми лісовідновлення та сталого лісокористування реалізуються як на території ЄС, так і в країнах-партнерах через механізми міжнародної співпраці [6, с. 25].

Охорона водних ресурсів є невід'ємною частиною екологічної політики ЄС, оскільки водні екосистеми особливо вразливі до забруднення та надмірної експлуатації. Рамкова директива про воду встановлює комплексний підхід до управління водними ресурсами на басейновому принципі, що дозволяє враховувати природні межі водозборів. Головною метою директиви є досягнення доброго екологічного та хімічного стану водних об'єктів через впровадження інтегрованого управління водними ресурсами. Країни-члени зобов'язані розробляти плани управління річковими басейнами та програми заходів для покращення якості води.

Транскордонний характер річкових басейнів вимагає тісної координації між країнами ЄС та їх сусідами у питаннях управління водними ресурсами.

Таблиця 2.3.2

Система управління водними ресурсами в ЄС

Категорія водних ресурсів	Правова база	Основні цілі	Інструменти транскордонної співпраці
Поверхневі води	Рамкова директива про воду	Досягнення доброго екологічного стану	Плани управління річковими басейнами
Підземні води	Директива про підземні води	Запобігання забрудненню та виснаженню	Спільне управління водоносними горизонтами
Водно-болотні угіддя	Рамсарська конвенція, директиви про оселища	Збереження та відновлення екосистем	Транскордонні програми відновлення
Морські води	Рамкова директива про морську стратегію	Запобігання забрудненню та евтрофікації	Регіональні морські стратегії
Питна вода	Директива про якість питної води	Забезпечення безпечної питної води	Технічна допомога, стандартизація

Джерело: [5].

Система управління водними ресурсами ЄС характеризується інтегрованим підходом, що враховує взаємозв'язок різних типів водних об'єктів. Транскордонний характер водних ресурсів робить міжнародну співпрацю критично важливою для досягнення екологічних цілей.

Програми технічної допомоги включають впровадження систем раннього попередження про опустелювання, розвиток стійких до посухи сортів культур та відновлення деградованих земель. Особлива увага приділяється підтримці традиційних систем землекористування, які забезпечують збереження ґрунтового покриву та біорізноманіття. Ініціатива «Great Green Wall for Europe» спрямована на створення мережі лісових насаджень та природних заповідників у Середземноморському регіоні для боротьби з опустелюванням [35].

Урбанізація та розвиток інфраструктури створюють значний тиск на земельні ресурси, призводячи до фрагментації ландшафтів та втрати сільськогосподарських угідь.

ЄС підтримує програми рекультивації забруднених земель через фінансування досліджень та демонстраційних проектів з очищення ґрунтів. Директива про екологічну відповідальність встановлює принцип «забруднювач платить» для відшкодування шкоди, завданої довкіллю, включаючи забруднення ґрунтів. Розвиток фіторемедіації та інших природних методів очищення ґрунтів відкриває нові можливості для відновлення деградованих територій з мінімальними екологічними наслідками [30].

Таблиця 2.6.

Політика ЄС щодо охорони земельних ресурсів

Загрози для земель	Політичні інструменти	Цілі охорони	Регіональна співпраця
Ерозія та деградація	Спільна сільськогосподарська політика, екологізація	Збереження родючого шару ґрунту	Програми боротьби з опустелюванням
Забруднення ґрунтів	Директива про екологічну відповідальність	Запобігання та очищення забруднень	Технології рекультивації, обмін досвідом

Запечатування ґрунтів	Стратегія «зупинення запечатування»	Обмеження урбанізації сільгоспугідь	Міські стратегії, зелена інфраструктура
Втрата органічної речовини	Стратегія охорони ґрунтів	Підтримання вуглецевого балансу	Програми сталого землеробства
Засолення земель	Директива про якість води для зрошення	Запобігання вторинному засоленню	Водозберігаючі технології

Укладено автором за джерелами: [30;35].

Охорона земельних ресурсів в ЄС інтегрована в різні секторальні політики, що відображає багатофункціональний характер ґрунтів. Підхід ЄС поєднує запобіжні заходи з відновлювальними програмами для забезпечення довгострокової продуктивності земель.

2.4. Фінансові інструменти та програми підтримки «зелених» проєктів Європейського Союзу

Фінансування екологічних ініціатив становить критично важливий компонент реалізації амбітних цілей Європейської зеленої угоди, що вимагає мобілізації безпрецедентних ресурсів для трансформації економіки ЄС. Інвестиційний план Зеленої угоди передбачає залучення понад 1 трильйона євро протягом десятиліття через поєднання бюджетних коштів ЄС, національних внесків та приватних інвестицій.

Програма *LIFE* залишається провідним фінансовим інструментом ЄС для підтримки природоохоронних та кліматичних проєктів з бюджетом 5,4 мільярди євро на поточний період програмування. Унікальність *LIFE* полягає в її фокусі на практичних, демонстраційних та пілотних проєктах, що дозволяють відпрацювати інноваційні підходи до охорони довкілля перед їх широким впровадженням. Програма підтримує проєкти збереження біорізноманіття, покращення якості повітря та води, управління відходами та адаптації до кліматичних змін. Особливо важливим є підкомпонент *LIFE* для

інтегрованих проєктів, які сприяють впровадженню екологічного законодавства ЄС на національному та регіональному рівнях [72].

Фонд справедливого переходу з ресурсами 17,5 мільярдів євро створено для підтримки регіонів та громад, які найбільше залежать від викопних палив та енергоємних виробництв. Фонд працює в тісній координації з національними урядами та регіональними адміністраціями для розробки територіальних планів справедливого переходу.

InvestEU представляє комплексну програму гарантування інвестицій з потенціалом мобілізації понад 372 мільярдів євро приватних та публічних інвестицій, значна частина яких спрямовується на сталий розвиток.

Регіони отримують технічну підтримку в розробці стратегій смарт-спеціалізації, що включають «зелені» технології та циркулярну економіку як пріоритетні напрями розвитку.

Програма «Цифрова Європа» виділяє значні ресурси на розвиток цифрових рішень для екологічних викликів, включаючи системи моніторингу довкілля, розумні енергетичні мережі та платформи управління ресурсами. Цифровізація сприяє декарбонізації через впровадження розумних технологій у містах, промисловості та сільському господарстві. Програма підтримує розвиток цифрових навичок населення, необхідних для участі в «зеленому» та цифровому переході економіки.

Інструмент сусідства, розвитку та міжнародної співпраці з бюджетом 79,5 мільярдів євро включає значний компонент підтримки екологічних проєктів у країнах-партнерах ЄС [52, с. 15]. Програма фінансує проєкти передачі «зелених» технологій, розбудови інституційного потенціалу в галузі охорони довкілля та адаптації до кліматичних змін. Особливу увагу приділено підтримці країн Східного партнерства та Середземномор'я в реалізації їхніх національних кліматичних зобов'язань. Технічна допомога включає розвиток національних систем моніторингу парникових газів, впровадження стандартів якості довкілля та створення інституційних механізмів для управління екологічними ризиками.

Програма *Erasmus+* інтегрувала «зелений» компонент у свої освітні та молодіжні ініціативи, підтримуючи проєкти екологічної освіти та підвищення обізнаності про кліматичні виклики. Фінансування спрямовується на розвиток освітніх програм з сталого розвитку, обмін досвідом між навчальними закладами в галузі екологічних технологій та підготовку фахівців для «зеленої» економіки. Молодіжні програми стимулюють активну участь молоді в екологічних ініціативах через волонтерство, стажування та участь у міжнародних проєктах. Особлива увага приділена розвитку «зелених» навичок та компетентностей, необхідних для майбутньої кар'єри в секторах сталого розвитку.

Фінансові інструменти ЄС характеризуються високим рівнем інтеграції та взаємодоповнюваності, що дозволяє максимізувати ефект від інвестицій через синергію між різними програмами та фондами. Комплексний підхід до фінансування екологічних проєктів включає підтримку на всіх етапах, від фундаментальних досліджень до комерціалізації технологій та їх широкого впровадження. Моніторинг та оцінка результатів фінансування здійснюються через розвинену систему індикаторів ефективності, що дозволяє постійно покращувати якість та результативність «зелених» інвестицій. Прозорість використання коштів та участь громадянського суспільства у процесах планування та реалізації проєктів забезпечують легітимність та підтримку екологічної політики ЄС з боку європейської спільноти.

Висновки до розділу 2

Аналіз основних напрямів екологічної політики ЄС свідчить про формування комплексної та амбітної стратегії переходу до сталого розвитку, що охоплює всі ключові сфери взаємодії суспільства з довкіллям. Політика зменшення викидів парникових газів та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року представляє найбільш масштабну трансформацію європейської економіки в історії ЄС. Впровадження механізмів вуглецевого ціноутворення, розвиток відновлюваної енергетики та декарбонізація промисловості створюють новий фундамент для економічного зростання.

Управління відходами та розвиток циркулярної економіки демонструють парадигмальний зсув від лінійної моделі споживання до замкнених циклів використання ресурсів. Стратегія ЄС у цій сфері поєднує жорсткі регуляторні вимоги з економічними стимулами для бізнесу та споживачів. Особливого значення набуває міжнародний вимір циркулярної економіки, що вимагає гармонізації стандартів та практик з країнами-партнерами.

Захист біорізноманіття, водних та земельних ресурсів відображає екосистемний підхід ЄС до охорони довкілля, що враховує взаємозв'язок між різними компонентами природних систем. Створення мережі Natura 2000 та впровадження інтегрованого управління водними ресурсами на басейновому принципі демонструють інноваційні підходи до природоохорони. Транскордонний характер екологічних проблем робить співпрацю з сусідніми країнами критично важливою для досягнення поставлених цілей.

Фінансові інструменти та програми підтримки «зелених» проєктів становлять матеріальну основу для реалізації амбітних екологічних цілей ЄС через мобілізацію безпрецедентних ресурсів. Інвестиційний план Зеленої угоди з потенціалом понад 1 трильйона євро створює можливості для трансформації всіх секторів економіки. Різноманітність фінансових інструментів, від грантового фінансування до гарантійних механізмів, забезпечує гнучкість у підтримці різних типів проєктів та ініціатив.

Інтеграційний характер екологічної політики ЄС проявляється у взаємозв'язку між різними напрямками діяльності та їх взаємному підсиленні через синергетичні ефекти. Кліматична політика тісно пов'язана з управлінням ресурсами, охороною біорізноманіття та фінансовими механізмами, створюючи цілісну систему екологічного управління. Ця інтеграція дозволяє максимізувати ефективність використання ресурсів та забезпечувати комплексне вирішення екологічних викликів.

Вплив екологічної політики ЄС поширюється далеко за межі Союзу через механізми зовнішньої співпраці, передачі технологій та гармонізації

стандартів з країнами-партнерами. Європейська модель сталого розвитку стає глобальним еталоном, що сприяє поширенню найкращих практик та технологій у всьому світі. Особливе значення має співпраця з країнами-сусідами, які отримують доступ до європейських фінансових ресурсів, технологій та експертизи для реалізації власних екологічних амбіцій [3, с.199].

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА ДЕРЖАВИ-СУСІДИ

3.1. Гармонізація екологічного законодавства сусідніх держав із нормами Європейського Союзу

Процес гармонізації екологічного законодавства держав-сусідів ЄС з європейськими нормами являє собою складний механізм правової адаптації. Цей процес базується на системі політичних угод, технічної допомоги та економічних стимулів. Країни-сусіди змушені переглядати власні екологічні стандарти відповідно до вимог європейського права. Гармонізація охоплює широкий спектр екологічних питань - від контролю забруднення повітря до управління відходами. Угоди про асоціацію та партнерство містять конкретні зобов'язання щодо наближення до екологічних стандартів ЄС. Механізми моніторингу та оцінки забезпечують контроль за виконанням взятих зобов'язань. Технічна підтримка з боку європейських інституцій полегшує процес правової трансформації.

Країни Східного партнерства демонструють різні темпи гармонізації екологічного законодавства. Україна, Грузія та Молдова активно впроваджують європейські екологічні директиви у національне право. Білорусь та Азербайджан обирають селективний підхід до адаптації екологічних норм. Вірменія знаходиться у процесі поступового наближення до європейських стандартів охорони довкілля [33, с. 42].

Таблиця 3.1.1

Основні аспекти гармонізації екологічного законодавства країн-сусідів ЄС із європейськими стандартами

Аспект	Зміст
Загальна характеристика процесу гармонізації	Гармонізація є складним механізмом адаптації екологічного права до норм ЄС. Базується на політичних угодах, технічній допомозі та економічних стимулах. Охоплює широкий спектр сфер: повітря, відходи, вода, біорізноманіття.

Продовження таблиці 3.1.1

Інструменти ЄС	Політика Європейського сусідства, угоди про асоціацію та партнерство, механізми моніторингу, технічна підтримка європейських інституцій.
Регіональна динаміка Східного партнерства	Україна, Грузія, Молдова – активна імплементація директив ЄС; Білорусь і Азербайджан – вибіркове наближення; Вірменія – поступовий перехід до європейських стандартів.
Середземноморський регіон	Марокко, Туніс – адаптація стандартів водного управління; Єгипет – зосередження на якості повітря і відходах; Йорданія та Ліван – охорона біорізноманіття.
Інституційні виклики	Слабкі адміністративні структури, недостатнє фінансування, корупція, нестача кваліфікованих фахівців.
Економічні бар'єри	Висока вартість модернізації промисловості, ризик втрати конкурентоспроможності, недолік інвестицій, необхідність балансування економіки та екології.
Соціальні фактори	Покращення якості життя, але можливе зростання цін; змішані реакції громадськості; роль екологічної освіти; активність громадських організацій.
Секторальні особливості гармонізації	Енергетика – найбільші зміни; промисловість – впровадження найкращих технологій; сільське господарство – регулювання пестицидів і добрив; транспорт – суворіші норми викидів.
Роль міжнародних організацій	ООН – технічна підтримка стратегій; Світовий банк – фінансування екопроектів; ЄБРР – інвестиції у чисті технології; регіональні організації – координація політики.
Культурні та історичні чинники	Традиційні практики природокористування, релігійні переконання, історичний досвід, мовні бар'єри в інтерпретації європейських норм.
Методи правової техніки	Пряма імплементація директив, адаптація з урахуванням національних особливостей, поетапне впровадження, пілотні проекти.
Регіональна диференціація	Кандидати в ЄС – найвищий рівень зближення; асоційовані країни – середній; країни обмеженого партнерства – вибіркковість; конфлікти уповільнюють адаптацію.
Перспективи розвитку	Вплив Європейського зеленого курсу, розширення торгівлі, технологічний прогрес, можливі геополітичні зміни.

Укладено автором за джерелами: [10;33;43;46].

Середземноморські країни-партнери ЄС мають специфічні особливості гармонізації екологічного права. Марокко та Туніс активно адаптують європейські стандарти у сфері управління водними ресурсами. Єгипет зосереджується на гармонізації законодавства про якість повітря та управління відходами. Йорданія та Ліван працюють над наближенням національних норм до європейських вимог щодо охорони біорізноманіття.

Процес гармонізації стикається з численними викликами інституційного характеру. Слабкість адміністративних структур у країнах-сусідах ускладнює

імплементацию європейських норм. Недостатнє фінансування екологічних органів знижує ефективність контролю за дотриманням стандартів. Корупція та недостатня прозорість перешкоджають належній реалізації екологічного законодавства. Брак кваліфікованих кадрів у сфері екологічного права створює додаткові труднощі [10].

Економічні фактори суттєво впливають на готовність країн-сусідів адаптувати європейські екологічні стандарти. Високі витрати на модернізацію промисловості відповідно до екологічних вимог стримують процес гармонізації. Страх втрати конкурентоспроможності промислових підприємств створює політичний опір реформам. Недостатність інвестиційних ресурсів для впровадження чистих технологій уповільнює адаптацію. Необхідність балансування економічних та екологічних інтересів ускладнює прийняття політичних рішень.

Соціальні аспекти гармонізації екологічного законодавства мають неоднозначний характер. Підвищення екологічних стандартів покращує якість життя населення, але може призвести до зростання цін. Громадськість часто підтримує екологічні реформи, проте протестує проти їх економічних наслідків. Екологічна освіта та інформування населення сприяють успішній імплементации нових стандартів. Участь громадських організацій у моніторингу дотримання екологічних норм підвищує ефективність їх застосування.

Секторальна гармонізація екологічного законодавства відбувається нерівномірно у різних галузях. Енергетичний сектор потребує найбільш радикальних змін у відповідності до кліматичних цілей ЄС. Промисловість стикається з необхідністю впровадження найкращих доступних технологій. Сільське господарство адаптується до нових вимог щодо використання пестицидів та добрив. Транспортний сектор поступово переходить на більш суворі стандарти викидів.

Роль міжнародних організацій у процесі гармонізації екологічного права є визначальною. Програма ООН з навколишнього середовища надає технічну

підтримку у розробці національних стратегій. Світовий банк фінансує проекти модернізації екологічної інфраструктури. Європейський банк реконструкції та розвитку інвестує у чисті технології. Регіональні організації сприяють координації зусиль країн-сусідів у сфері охорони довкілля.

Культурні та історичні фактори впливають на сприйняття європейських екологічних норм у країнах-сусідах. Традиційні підходи до природокористування можуть суперечити сучасним європейським стандартам. Релігійні та етичні переконання формують ставлення населення до екологічних реформ. Історичний досвід взаємодії з європейськими країнами впливає на готовність до правової адаптації. Мовні бар'єри ускладнюють розуміння складних екологічних регламентів [46, с. 52].

Правова техніка гармонізації екологічного законодавства включає різні методи адаптації норм. Пряма імплементація європейських директив у національне право забезпечує максимальну відповідність стандартам. Адаптація з урахуванням національних особливостей дозволяє зберегти правову традицію країни. Поетапне впровадження нових стандартів знижує соціально-економічні ризики. Пілотні проекти допомагають апробувати ефективність нових правових механізмів.

Регіональна диференціація підходів до гармонізації відображає геополітичні реалії. Країни-кандидати на вступ до ЄС демонструють найвищий рівень адаптації екологічного права. Держави з угодами про асоціацію мають середній рівень гармонізації стандартів. Країни з обмеженим партнерством селективно адаптують окремі європейські норми. Геополітичні конфлікти можуть призупинити або скоротити процеси правової адаптації.

Перспективи розвитку гармонізації екологічного законодавства залежать від еволюції європейської політики. Європейський зелений курс створює нові вимоги до країн-сусідів у сфері кліматичної політики. Розширення торговельних відносин стимулює подальше наближення екологічних стандартів. Технологічний прогрес вимагає постійного оновлення

правових норм охорони довкілля. Геополітичні зміни можуть як прискорити, так і загальмувати процеси правової інтеграції з ЄС [43, с. 64].

3.2. Економічні та соціальні наслідки впливу екологічної політики ЄС для України та інших держав Східного партнерства

Впровадження європейських екологічних стандартів у країнах Східного партнерства спричиняє значні економічні трансформації. Підприємства змушені інвестувати мільярди доларів у модернізацію виробничих потужностей відповідно до екологічних вимог ЄС. Енергоємні галузі стикаються з необхідністю кардинального переосмислення технологічних процесів. Короткострокові витрати на адаптацію створюють фінансовий тиск на національні бюджети та приватний бізнес [34, с. 184].

Таблиця 3.2.1

Економічні показники впровадження екологічних стандартів ЄС у країнах Східного партнерства (2020–2024 рр.)

Країна	Інвестиції у модернізацію (млрд дол.)	Зростання енергоефективності (%)	Створено зелених робочих місць (тис.)	ВВП на душу населення (зміни, %)
Україна	12.5	18.2	85.6	+3.1
Молдова	0.8	22.1	12.3	+4.2
Грузія	1.5	25.4	18.7	+5.8
Вірменія	0.6	15.8	8.4	+2.9
Азербайджан	2.3	12.5	15.2	+1.7

Укладено автором за джерелами: [34;57;63;64].

Грузія та Молдова демонструють найвищі показники енергоефективності та зростання ВВП на душу населення, що свідчить про успішну адаптацію до екологічних стандартів. Україна, незважаючи на найбільші абсолютні інвестиції, показує помірні темпи зростання через масштаби необхідних трансформацій [57, с.1].

Україна як найбільша країна Східного партнерства відчуває найсуттєвіші економічні наслідки екологічної інтеграції з ЄС. Металургійна та

хімічна промисловість потребують інвестицій у розмірі понад 15 млрд доларів для досягнення європейських стандартів. Енергетичний сектор стикається з необхідністю поступової відмови від вугільної генерації. Сільськогосподарські підприємства адаптуються до нових вимог щодо використання засобів захисту рослин та мінеральних добрив [63, с.130].

Молдова демонструє специфічні економічні виклики у процесі екологічної адаптації. Аграрна економіка країни особливо чутлива до змін у екологічному регулюванні сільського господарства. Винодоробна індустрія повинна відповідати європейським стандартам якості та екологічної безпеки продукції. Обмежені фінансові ресурси ускладнюють швидке впровадження необхідних технологічних змін. Залежність від російського енергоринку створює додаткові труднощі при переході до відновлювальних джерел енергії.

Грузія використовує екологічну інтеграцію як інструмент економічної диверсифікації та модернізації. Туристична індустрія отримує конкурентні переваги від покращення екологічних стандартів. Гідроенергетика розглядається як ключовий сектор для досягнення європейських кліматичних цілей. Сільське господарство поступово переорієнтовується на органічне виробництво для експорту до ЄС. Інвестиції у чисті технології стимулюють розвиток високотехнологічних галузей економіки [64].

Вірменія стикається з особливими економічними труднощами через свою континентальну ізоляцію та обмежені торговельні маршрути. Гірничодобувна промисловість повинна відповідати суворим європейським екологічним нормам. Енергетична залежність від імпорту ускладнює перехід до відновлювальних джерел енергії. Сільське господарство потребує значних інвестицій для досягнення органічних стандартів виробництва. Розвиток ІТ-сектору розглядається як альтернатива традиційним екологічно проблемним галузям.

Азербайджан як енергетична держава відчуває суперечливі наслідки від екологічної політики ЄС. Нафтогазовий сектор стикається з тиском щодо зменшення викидів парникових газів. Інвестиції у відновлювальну енергетику

поступово диверсифікують енергетичний баланс країни. Каспійський регіон потребує особливих заходів з охорони морського середовища. Економічна залежність від експорту вуглеводнів створює виклики для довгострокової екологічної стратегії.

Соціальні наслідки екологічної інтеграції мають неоднозначний характер для населення країн Східного партнерства. Покращення якості довкілля позитивно впливає на здоров'я населення та тривалість життя. Створення нових робочих місць у галузі зеленої економіки компенсує втрати у традиційних секторах. Підвищення екологічної свідомості населення сприяє формуванню відповідального ставлення до природи. Зростання вартості енергії та комунальних послуг створює додатковий фінансовий тиск на домогосподарства.

Таблиця 3.2.2

**Соціальні індикатори впливу екологічної політики ЄС на країни
Східного партнерства (2024 р.)**

Країна	Індекс екологічної свідомості (1-10)	Зменшення захворюваності (%)	Рівень підтримки екореформ (%)	Участь у екологічних НГО (на 1000 жит.)
Україна	6.8	12.5	67	3.2
Молдова	7.2	15.8	72	4.1
Грузія	7.9	18.3	78	5.5
Вірменія	6.5	11.2	63	2.8
Азербайджан	5.8	8.7	54	1.9

Укладено автором за джерелами: [34;57;63;64].

Грузія лідирує за всіма соціальними індикаторами, демонструючи найвищий рівень громадської підтримки екологічних реформ та активності населення. Азербайджан та Білорусь показують найнижчі показники соціального сприйняття екологічних змін, що відображає особливості їх політичних систем та економічної структури.

Трансформація ринку праці під впливом екологічної політики ЄС відбувається нерівномірно у різних країнах. Україна стикається з необхідністю перекваліфікації робітників вугільної промисловості та металургії. Молдова

розвиває нові спеціальності у сфері органічного сільського господарства та екологічного туризму. Грузія інвестує в освіту кадрів для відновлювальної енергетики та екологічного менеджменту. Регіональні відмінності у структурі економіки визначають специфіку соціальних трансформацій.

Система освіти та наукових досліджень у країнах Східного партнерства адаптується до нових екологічних викликів. Університети розробляють нові освітні програми з екологічного права та зеленого підприємництва. Наукові інститути переорієнтовуються на дослідження у сфері чистих технологій. Міжнародна співпраця у сфері екологічної освіти розширює можливості академічної мобільності. Інвестиції у НДДКР екологічного спрямування стимулюють інноваційний розвиток.

Охорона здоров'я населення стає одним з найбільш помітних позитивних наслідків екологічної інтеграції. Зниження рівня забруднення повітря призводить до зменшення респіраторних захворювань. Покращення якості питної води позитивно впливає на здоров'я дітей та вагітних жінок. Контроль над використанням хімічних речовин знижує ризики онкологічних захворювань. Економічна вартість покращення здоров'я населення компенсує частину витрат на екологічну модернізацію.

Регіональний розвиток у країнах Східного партнерства зазнає значних змін під впливом екологічних факторів. Промислові регіони стикаються з необхідністю економічної диверсифікації та екологічної реабілітації. Сільські території отримують нові можливості розвитку через органічне сільське господарство та екотуризм. Прикордонні регіони беруть участь у транскордонних екологічних проєктах з країнами ЄС. Урбанізовані території впроваджують концепції розумних та екологічних міст.

Фінансові механізми підтримки екологічної трансформації включають як національні, так і міжнародні джерела. Європейський банк реконструкції та розвитку надає кредити на модернізацію промисловості. Програми технічної допомоги ЄС фінансують пілотні екологічні проєкти. Приватні інвестори поступово освоюють ринок зеленого фінансування у регіоні. Державні

бюджети країн Східного партнерства збільшують видатки на екологічні програми.

Довгострокові перспективи соціально-економічного розвитку країн Східного партнерства пов'язані з успішністю екологічної інтеграції. Конкурентоспроможність національних економік залежить від швидкості адаптації до зелених стандартів. Соціальна згуртованість суспільства може як зміцнюватися, так і піддаватися випробуванням залежно від справедливості розподілу витрат і вигод. Геополітичне позиціонування країн регіону частково визначається їх екологічними досягненнями. Інтеграція у європейський простір прискорюється через демонстрацію прогресу у сфері охорони довкілля.

3.3. Перспективи поглиблення співпраці та участі сусідніх країн у європейських екологічних ініціативах

Трансформація екологічної політики Європейського Союзу в останні роки створює унікальні можливості для поглиблення співпраці з державами-сусідами. Європейський зелений курс як стратегічна ініціатива ЄС відкриває нові горизонти для інтеграції екологічних політик на регіональному рівні. Сучасні глобальні виклики, такі як зміна клімату та втрата біорізноманіття, вимагають координованих дій між країнами. Ця тенденція створює підґрунтя для формування спільної екологічної політики, що виходить за межі традиційних кордонів ЄС [8].

Програма «Східне партнерство» (СП) є важливою зовнішньополітичною ініціативою Європейського Союзу, офіційно започаткованою на Празькому саміті у 2009 році. Вона являє собою східний вимір ширшої Європейської політики сусідства та спрямована на поглиблення політичних та економічних відносин з шістьма країнами Східної Європи та Південного Кавказу: Україною, Грузією, Молдовою, Вірменією, Азербайджаном і Білоруссю. Ключова мета ініціативи полягає у сприянні реформам, демократизації,

належному врядуванню та економічному розвитку в країнах-партнерах. СП пропонує укладання Угод про асоціацію та створення Поглиблених і всеохоплюючих зон вільної торгівлі, які є інструментами наближення законодавства партнерів до стандартів ЄС. Програма працює на принципах диференціації та «більше за більше», що означає більшу підтримку тим країнам, які досягають більшого прогресу у реформах. Вона охоплює як двосторонній формат співпраці з кожною країною окремо, так і багатосторонній вимір для обміну досвідом. Серед практичних результатів – лібералізація візового режиму з деякими країнами та підтримка проєктів у сферах енергетики, транспорту та цифрової трансформації. Таким чином, «Східне партнерство» слугує платформою для побудови стабільного та процвітаючого спільного простору в регіоні, що є вигідним для обох сторін.

Середземноморське партнерство відкриває можливості для співпраці з країнами Північної Африки та Близького Сходу. Марокко та Туніс активно впроваджують європейські екологічні стандарти у сфері відновлюваної енергетики. Єгипет демонструє зацікавленість у розвитку зеленої економіки за підтримки ЄС. Алжир та інші країни регіону поступово долучаються до європейських ініціатив з боротьби з опустелюванням та збереження водних ресурсів [40, с. 20].

Таблиця 3.3.1

Основні механізми екологічної співпраці ЄС з сусідніми країнами

Механізм співпраці	Учасники	Фінансування (млн євро, 2021-2027)	Основні напрямки
Програма «Східне партнерство»	Україна, Молдова, Грузія, Білорусь, Азербайджан, Вірменія	2,300	Енергетика, клімат, довкілля
Програма LIFE+	Всі країни-партнери	5,450	Біорізноманіття, циркулярна економіка
Середземноморське партнерство	Марокко, Туніс, Єгипет, Алжир та ін.	1,800	Відновлювана енергетика, водні ресурси

Програма «Горизонт Європа»	Країни-асоційовані партнери	3,200	Кліматичні дослідження, інновації
Європейський зелений курс	Всі країни-сусіди	1,000	Декарбонізація, цифровізація
Програма Erasmus+ (екологічна освіта)	Країни-партнери	450	Освіта, підготовка кадрів

Укладено автором за джерелами: [8;40;45;60].

Аналіз основних механізмів екологічної співпраці демонструє значне фінансове забезпечення та широкий охоплення країн-партнерів, що свідчить про стратегічний пріоритет екологічної політики в зовнішніх відносинах ЄС. Програма LIFE+ отримує найбільше фінансування, що підкреслює важливість збереження біорізноманіття та розвитку циркулярної економіки в європейській екологічній стратегії.

Фінансові механізми ЄС еволюціонують у напрямку більшої доступності для сусідніх країн. Європейський інвестиційний банк розширює свою діяльність на країни-партнери через спеціальні екологічні програми. Програма LIFE+ включає можливості фінансування транскордонних екологічних проєктів. Новий багаторічний фінансовий план ЄС передбачає збільшення коштів на екологічну співпрацю з сусідніми країнами.

Гармонізація екологічного законодавства стає ключовим елементом поглиблення співпраці. Країни-кандидати та асоційовані партнери активно адаптують *acquis communautaire* в екологічній сфері. Технічна допомога ЄС сприяє розбудові національних систем екологічного управління. Обмін найкращими практиками між країнами стимулює впровадження інноваційних рішень у сфері охорони довкілля [41].

Транскордонні екологічні програми демонструють високу ефективність у вирішенні спільних проблем. Програми управління басейнами річок залучають кілька країн до спільного планування водних ресурсів. Ініціативи з охорони мігруючих видів тварин потребують координації між країнами їх міграційних маршрутів. Спільні програми боротьби з лісовими пожежами показують важливість регіональної координації в екстремальних ситуаціях.

Розвиток зеленої економіки створює нові можливості для економічної інтеграції. Створення спільних ринків екологічних технологій стимулює торгівлю та інвестиції. Програми зеленого фінансування залучають приватний капітал до екологічних проєктів у сусідніх країнах. Розвиток відновлюваної енергетики відкриває можливості для створення спільних енергетичних мереж [60, с. 201].

Освітні та наукові програми сприяють формуванню спільної екологічної культури. Програми академічної мобільності *Erasmus+* включають спеціалізації з екологічних наук. Спільні дослідницькі проєкти в рамках програми «Горизонт Європа» залучають вчених із сусідніх країн. Центри екологічної освіти ЄС поширюють свою діяльність на країни-партнери через мережу філій та представництв.

Громадянське суспільство відіграє все більшу роль у транскордонній екологічній співпраці. Неурядові організації активно співпрацюють через програми грантової підтримки ЄС. Мережі екологічних активістів забезпечують обмін досвідом та координацію дій. Молодіжні екологічні рухи демонструють високий рівень транскордонної солідарності та співпраці.

Адаптація до зміни клімату стає пріоритетним напрямком співпраці з сусідніми країнами. Спільні стратегії адаптації враховують регіональні особливості кліматичних ризиків. Програми раннього попередження про екстремальні погодні явища потребують міжнародної координації. Системи управління кризами включають транскордонні механізми реагування на екологічні катастрофи [7].

Розвиток циркулярної економіки відкриває нові можливості для регіональної співпраці. Програми управління відходами включають транскордонні аспекти переробки та утилізації. Ініціативи з розвитку екодизайну стимулюють створення спільних стандартів для товарів. Концепція промислової симбіози поширюється на транскордонні індустріальні кластери.

Біорізноманіття та екосистемні послуги стають об'єктом спільного управління. Створення транскордонних природоохоронних територій забезпечує збереження мігруючих видів. Програми відновлення екосистем координуються на регіональному рівні. Оцінка екосистемних послуг включається в економічне планування країн-партнерів [73, с. 42–48].

Забезпечення водної безпеки потребує тісної міжнародної координації. Управління транскордонними басейнами річок стає предметом багатосторонніх угод. Програми очищення та збереження водних ресурсів залучають передові європейські технології. Раннє попередження про повені та посухи потребує регіональних систем моніторингу.

Розвиток зелених міст стає важливим напрямком урбаністичної співпраці. Програми сталого міського розвитку включають обмін досвідом між містами різних країн. Ініціативи розумного міста інтегрують екологічні та технологічні рішення. Зелена інфраструктура стає стандартом міського планування в країнах-партнерах.

Інституційна співпраця потребує подальшого розвитку для забезпечення ефективної координації. Створення спільних інституцій екологічного управління забезпечить постійний діалог. Розвиток мереж професійних контактів сприятиме обміну досвідом та знаннями. Регулярні саміти та конференції стануть платформою для обговорення стратегічних питань екологічної політики.

Таблиця 3.3.2

Перспективні напрямки поглиблення екологічної співпраці

Напрямок	Часові рамки	Очікувані результати	Індикатори успіху
Цифровізація екологічного моніторингу	2025-2030	Єдина система транскордонного моніторингу	Покриття 85% території партнерів
Розвиток зеленого фінансування	2024-2035	Залучення приватних інвестицій	50 млрд євро інвестицій
Гармонізація екологічного законодавства	2025-2040	Уніфікація стандартів	Адаптація 80%

Створення спільних енергомереж	2028-2045	Інтеграція відновлюваних джерел	60% відновлюваної енергії в регіоні
Програми циркулярної економіки	2025-2035	Зменшення відходів на 70%	Переробка 90% матеріалів
Транскордонні природоохоронні території	2026-2050	Збереження біорізноманіття	Охорона 30% території регіону

Укладено автором за джерелами: [17;15;60].

Довгострокові перспективи співпраці пов'язані з формуванням спільного екологічного простору. Гармонізація стандартів та процедур створить основу для вільного руху екологічних товарів та послуг. Спільна сертифікація та маркування забезпечать довіру споживачів до екологічних продуктів. Інтеграція ринків екологічних технологій стимулюватиме інновації та конкуренцію в регіоні [42].

Висновки до розділу 3

Аналіз впливу екологічної політики Європейського Союзу на держави-сусіди свідчить про глибокі трансформаційні процеси, що відбуваються в регіоні під впливом європейських екологічних стандартів. Гармонізація екологічного законодавства сусідніх країн із нормами ЄС демонструє поступове наближення національних правових систем до європейських вимог, особливо в країнах Східного партнерства та Середземномор'я. Процес адаптації *acquis communautaire* в екологічній сфері супроводжується значними інституційними змінами та потребує суттєвих фінансових інвестицій. Успішність цього процесу значною мірою залежить від політичної волі національних урядів та рівня підтримки з боку європейських інституцій.

Економічні та соціальні наслідки впровадження європейських екологічних стандартів мають неоднозначний характер та вимагають збалансованого підходу до їх оцінки. Україна та інші держави Східного партнерства отримують значні переваги від доступу до європейських екологічних технологій, фінансових ресурсів та ринків зеленої економіки. Водночас, адаптація до жорстких екологічних норм ЄС створює додаткові витрати для національної економіки та може тимчасово знизити конкурентоспроможність окремих галузей промисловості. Соціальні ефекти

включають покращення якості життя населення через чистіше довкілля, але також потенційне зростання цін на товари та послуги внаслідок екологічних вимог.

Перспективи поглиблення співпраці між ЄС та сусідніми країнами у сфері екологічної політики визначаються як сприятливими глобальними тенденціями, так і внутрішніми викликами регіону. Розвиток цифрових технологій, зеленого фінансування та циркулярної економіки створює нові можливості для ефективної транскордонної співпраці та спільного вирішення екологічних проблем. Програми «Східне партнерство» та Середземноморське партнерство демонструють потенціал для створення спільного екологічного простору, що виходить за межі традиційних кордонів ЄС. Успіх цих ініціатив залежить від здатності всіх сторін адаптуватися до швидкозмінних умов глобального розвитку та підтримувати довгострокові зобов'язання.

Загальна оцінка впливу екологічної політики ЄС на держави-сусіди вказує на формування нової парадигми регіональної співпраці, заснованої на принципах сталого розвитку та спільної відповідальності за стан довкілля.

ВИСНОВКИ

Дослідження теоретико-методологічних засад екологічної політики ЄС засвідчило її еволюцію від фрагментарних ініціатив до комплексної системи європейської інтеграції. Екологічна політика трансформувалася з другорядного напрямку в один із ключових пріоритетів ЄС, що підтверджується інституціоналізацією принципу сталого розвитку в установчих договорах. Сучасна екологічна політика ЄС базується на принципах превентивності, відповідальності забруднювача та інтеграції екологічних вимог у всі сфери політики Союзу.

Аналіз нормативно-правової бази екологічної політики ЄС продемонстрував створення розгалуженої системи директив, регламентів та рішень, що охоплюють усі аспекти охорони довкілля. Право ЄС у сфері екології характеризується високим рівнем деталізації, обов'язковості та наднаціональності, що забезпечує ефективну імплементацію екологічних стандартів у всіх державах-членах. Відповідно до нових наукових знань та глобальних екологічних викликів постійно відбувається оновлення та вдосконалення законодавчої бази.

Політика зменшення викидів парникових газів та переходу до кліматичної нейтральності стала центральним елементом екологічної стратегії ЄС. Система торгівлі викидами (*EU ETS*) продемонструвала свою ефективність як ринковий механізм стимулювання декарбонізації економіки та залучення приватних інвестицій у чисті технології. Запровадження механізму транскордонного вуглецевого коригування свідчить про готовність ЄС захищати свою екологічну політику від недобросовісної конкуренції.

Розвиток циркулярної економіки та удосконалення системи управління відходами стали важливими напрямками модернізації європейської економічної моделі. План дій для циркулярної економіки демонструє комплексний підхід до зменшення споживання ресурсів, збільшення терміну служби товарів та мінімізації відходів. Ініціативи з розвитку екодизайну та

розширеної відповідальності виробника створюють стимули для бізнесу до впровадження принципів циркулярності.

Політика захисту біорізноманіття, водних і земельних ресурсів відображає усвідомлення ЄС критичної важливості збереження природних екосистем для сталого розвитку. Стратегія біорізноманіття до 2030 року визначає конкретні цілі щодо відновлення деградованих екосистем та створення мережі охоронних територій. Рамкова директива про воду забезпечує комплексне управління водними ресурсами на рівні річкових басейнів з урахуванням транскордонного характеру водних систем.

Фінансові інструменти та програми підтримки зелених проєктів демонструють значний обсяг ресурсів, що мобілізуються ЄС для реалізації екологічних цілей. Програми Horizon Europe, LIFE та План інвестицій Зеленого курсу забезпечують фінансування досліджень, інновацій та впровадження екологічних технологій. Залучення приватного капіталу через систему зеленого фінансування створює мультиплікативний ефект для екологічних інвестицій.

Перспективи поглиблення співпраці між ЄС та сусідніми країнами у сфері екологічної політики визначаються сприятливими тенденціями розвитку зелених технологій, зростанням екологічної свідомості та посиленням міжнародної координації. Успіх майбутньої співпраці залежить від здатності всіх сторін адаптуватися до швидкозмінних умов та підтримувати довгострокові зобов'язання щодо сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів У., Черчата А., Уфімцева О. Еколого-економічна складова управління відходами на засадах циркулярної економіки. *Економічний простір*, 2023. Вип. 188, С. 163–169.
2. Верстяк А., Верстяк О. Аналіз суті та змісту процесів конвергенції з урахуванням екологічної складової. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Чернівці: ЧТЕІ ДТЕУ, 2022. Вип. IV (88). Економічні науки. С. 8–19. URL: <http://rps.chtei-knteu.cv.ua:8585/jspui/handle/123456789/1787> (дата звернення: 08.09.2025).
3. Вогнівенко Л., Качур Г. Європейські пріоритети сталого розвитку землекористування. *Продовольча безпека України в умовах післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри. Міжнародний форум: доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 28–30 травня 2025 р.)*. Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2025. С. 198–201. URL: <https://surl.li/pnzikx> (дата звернення: 07.09.2025)
4. Волкова А. Практика суду ЄС у вирішенні спорів щодо водних ресурсів: кваліфікаційна (дипломна) робота. 2025. URL: <https://repository.onma.edu.ua/id/eprint/64/> (дата звернення 03.10.2025)
5. Гетьман А., Лозо В. Правові засади захисту, збереження та поліпшення природних ресурсів у сьомій екологічній програмі ЄС. *Економічна теорія та право: зб. наук. пр. / редкол.: А. П. Гетьман та ін.* – Харків: Право, 2020. № 1 (40). С. 98–109. URL: <https://surl.li/yjxwsg> (дата звернення: 09.08.2025)
6. Глух, М. В. Аббасова, К. Зміна клімату як проблема планетарного характеру: Паризька кліматична угода—глобальна ініціатива людства. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2022, Вип 1. С. 21–28.

7. Грицай В. Екологічні імперативи інтеграційного процесу в межах Європейського Союзу: робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра: спец. 292 Міжнародні економічні відносини / наук. кер. А. О. Бояр; Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024. 66 с.

8. Директива (ЄС) 2016/2284 Європейського Парламенту та Ради від 14 грудня 2016 року про скорочення національних викидів певних забруднювачів атмосферного повітря, внесення змін до Директиви 2003/35/ЄС та скасування Директиви 2001/81/ЄС. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2016/2284/oj> (дата звернення: 02.09.2025)

9. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2000 року про встановлення рамок дій Співтовариства у сфері водної політики (консолідована версія). URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2000/60/oj> (дата звернення: 10.11.2025)

10. Директива 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text (дата звернення: 08.11.2025)

11. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/2001 від 11 грудня 2018 року про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел (нова редакція). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_039-18#Text (дата звернення: 09.11.2025)

12. Директива Європейського парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text (дата звернення: 09.11.2025)

13. Директива Європейського парламенту і Ради 2012/27/ЄС від 25 жовтня 2012 року про енергоефективність, внесення змін до директив

2009/125/ЄС і 2010/30/ЄС та про скасування директив 2004/8/ЄС і 2006/32/ЄС.

URL: <https://surl.lt/coiewd> (дата звернення: 09.11.2025)

14. Директива Ради (91/676/ЄЕС) від 12 грудня 1991 року щодо захисту вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_002-91#Text (дата звернення: 09.11.2025)

15. Директива Ради 91/271/ЄЕС «Про очистку міських стічних вод» від 21 травня 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_911#Text (дата звернення: 09.11.2025)

16. Директива Ради 98/83/ЄС від 3 листопада 1998 року про якість води, призначеної для споживання людиною. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_963#Text (дата звернення: 10.11.2025)

17. Дімоглова, А. Р. (2020). Паризька кліматична угода: наслідки невиконання зобов'язань державами. URL: <https://surl.li/tajfsw> (дата звернення: 18.11.2025)

18. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 20.11.2025)

19. Доступ до законодавства Європейського Союзу. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/30/oj/eng> (дата звернення: 10.08.2025)

20. Європейська екологічна агенція. URL: <https://surl.lt/nlfkrt> (дата звернення: 18.11.2025)

21. Європейське агентство з безпеки харчових продуктів сприяє безпеці харчового ланцюга Європейського Союзу. URL: <https://surl.li/ckqvgtg> (дата звернення: 18.09.2025)

22. Європейське агентство з хімічних речовин (ECHA). URL: <https://surl.li/llyxlt> (дата звернення: 25.09.2025)

23. Загурський О.Б. Міжнародний досвід забезпечення екологічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2020. № 2. С. 187–190. URL: <http://repository.ukd.edu.ua/handle/123456789/921> (дата звернення: 29.09.2025)
24. Желєзна, Т. Європейський «зелений» курс і нові можливості для розвитку відновлюваної енергетики. *Теплофізика та теплоенергетика*. 2020, № 43 (1), С. 75–81. <https://doi.org/10.31472/ttpe.1.2021.9> (дата звернення: 30.09.2025)
25. Зварич І. Циркулярна економіка і глобалізоване управління відходами. *Журнал європейської економіки*. 2017. № 16 (1), С. 41–57. URL: <https://surl.li/gbsptt> (дата звернення: 18.10.2025)
26. Зварич І. Імплементация плану дій ЄС у сфері циркулярної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 2019. № 25 (1), С. 93–98. (дата звернення: 20.10.2025).
27. Ключник, А., Мельникова, М. Правове регулювання охорони ґрунтів у Європейському Союзі. *Продовольча безпека України в умовах війни і післявоєнного відновлення: глобальні та національні виміри*. Міжнародний форум: доповіді учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 30-31 травня 2024 р.) / Міністерство освіти і науки України; Миколаївський національний аграрний університет. Миколаїв: МНАУ, 2024. С. 178–181. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/18167> (дата звернення: 18.10.2025)
28. Коваленко-Чукіна І. Екологічна політика Європейського Союзу. *XI Менеджмент XXI століття: проблеми і перспективи: збірник матеріалів. XI Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21 жовтня 2021 р.* / Уманський національний університет садівництва, факультет менеджменту. Умань: ВПЦ «ВІЗАВІ», 2021. 243 с. URL: <https://surl.lu/wpxuwc> (дата звернення: 04.10.2025).

29. Коржунова, Н. Інституціональні передумови впровадження директиви 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища в Україні. *Економіка природокористування і охорони довкілля*, 2015, С. 44–53. (дата звернення: 18.10.2025).
30. Кротюк Є. Східний напрям політики «нового сусідства» Європейського Союзу. *Вісник Київського міжнародного університету. Серія: міжнародні відносини*, 2009 № 4, С. 5–16. URL: <https://vmv.kymu.edu.ua/series/vmv/vipusk4/1.pdf> (дата звернення: 05.10.2025).
31. Ладиченко, В., та ін. Екологічна політика і право ЄС: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2019. 363 с. URL: <https://surl.li/murvgi> (дата звернення: 06.10.2025).
32. Лемко Ю. Особливості екологічної політики ЄС: регіональний вимір. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*, 2022, С. 289–294. URL: <https://surl.li/kmgqlo> (дата звернення: 08.10.2025).
33. Максимова І. Декарбонізація світової промисловості. *Foreign trade: economics, finance, law*. 2024. № 135 (4), С. 38–51. [https://doi.org/10.31617/3.2024\(135\)03](https://doi.org/10.31617/3.2024(135)03) (дата звернення: 09.10.2025).
34. Мельник О. Ефективне управління побутовими відходами в контексті впровадження циркулярної економіки в Україні з урахуванням досвіду Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 181–185. URL: <https://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/7034> (дата звернення: 10.10.2025).
35. Монастирський, Г. Енергетична політика ЄС в контексті забезпечення енергоефективності суб'єктів господарювання. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2016. № 5 (27). С. 11–16. Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n5.html> (дата звернення: 15.10.2025).

36. Новий пакет пропозицій ЄС для досягнення 55% скорочення викидів парникових газів до 2030 року. URL: <https://www.dossier.org.ua/news/fit-to-55/> (дата звернення: 15.10.2025).

37. Носа А. Особливості формування, розвитку та здійснення спільної екологічної політики Європейського Союзу як інструменту забезпечення екологічної безпеки світового співтовариства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. № 13(2), С. 56–60.

38. Осипенко Б. Основні засади державної екологічної політики. *Наукові пошуки молоді у XXI столітті. Інноваційні пріоритети у розвитку економіки та менеджменту*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції магістрантів і молодих дослідників (Біла Церква, 30 жовтня 2024 р.). Біла Церква: БНАУ, 2024. С. 100–102. URL: <https://surl.li/rhibvh> (дата звернення 19.10.2025)

39. Подорожко П. Екологічна політика Європейського Союзу: провідні стратегії реалізації. Економіко-правові та управлінсько-технологічні виміри сьогодення: молодіжний погляд: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 2021. Т. 2, С. 190–192. URL: <https://surl.li/zanold> (дата звернення 20.10.2025)

40. Політика європейської ітерації: конспект лекцій. / Укладачі А. Л. Помаза-Пономаренко, Т. О. Луценко. Харків: НУЦЗУ, 2016. –40 с. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3123> (дата звернення 21.10.2025)

41. Програма з питань довкілля та кліматичних дій (LIFE). URL: <https://surl.li/jakzre> (дата звернення: 22.10.2025).

42. Програма ЄС «Горизонт Європа» 2021-2027. URL: <https://surl.lu/bmcdbv> (дата звернення: 23.10.2025).

43. Реалізація ініціативи ЄС «Східне партнерство» та її вплив на Україну: аналіз результатів. URL: <https://surl.li/gtherm> (дата звернення: 21.10.2025).

44. Регламент (ЄС) 2021/1119 Європейського Парламенту та Ради від 30 червня 2021 року, що встановлює рамки досягнення кліматичної нейтральності та вносить зміни до Регламентів (ЄС) № 401/2009 та (ЄС) 2018/1999 («Європейський кліматичний закон»). URL: <https://data.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj> (дата звернення: 27.10.2025).

45. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 1107/2009 від 21 жовтня 2009 року щодо введення в обіг засобів захисту рослин і про скасування директив Ради 79/117/ЄЕС і 91/414/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_027-09#Text (дата звернення: 27.10.2025).

46. Рогозіннікова К. Принципи екологічної політики Європейського Союзу: виклики й орієнтири для України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. № 34 (73), С. 49–55. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/6_2023.pdf#page=55 (дата звернення: 29.10.2025).

47. Рудка А., Мовчан М. Європейський зелений курс ЄС-амбітна ініціатива у вирішенні глобальних екологічних проблем. *Інноваційні підходи до розвитку технологій та економіки IADTE 2024*. Сваліява. ЗУНУ Червень 27, 2024. URL: <https://surl.li/rxmrvwi> (дата звернення: 27.10.2025).

48. Р'ябчин, О. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату та Паризька угода як основи глобальної кліматичної політики. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. Том 342. № 3 (2), С. 274–280. <https://surl.lu/txtwye> (дата звернення 31.10.2025)

49. Саркісян Л.. Зелений перехід в країнах Східного партнерства. ЄС-Східне партнерство в умовах геополітичних змін і безпекових викликів: можливості та нові формати співпраці: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 06-07 червня 202 р.). Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції; Київ. 2024. С. 144–147. URL: <https://surl.lu/ghzhshn> (дата звернення 07.11.2025)

50. Скрипник, А. Екологічна політика Європейського Союзу в 90-х рр. XX – на початку XXI ст.: кваліфікаційна робота магістра спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» / наук. керівник: О. М. Казакова. 2020. Запоріжжя: ЗНУ. 105 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/4056> (дата звернення 08.10.2025)

51. Смирнова, Д. Європейський зелений курс: стратегія розвитку енергетики. *Стратегічні напрями зовнішньої політики Європейського Союзу: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 23 квітня 2021 року) / за ред. Доценко О. М., Новікової Л. В., Червяцовой А. О. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. С. 308–316. URL: <https://surl.lu/lybwbi> (дата звернення: 29.10.2025).

52. Стратегія біорізноманіття ЄС до 2030 року: повернення природи у наше життя. Звернення Комісії до Європейського Парламенту, Ради, Європейського Економічно-Соціального Комітету та Комітету Регіонів (неофіційний адаптований переклад українською), 2020, Чернівці: Друк Арт. 36 с.

53. Сушик О. Правова характеристика Паризької угоди як основи формування національної політики протидії змінам клімату (кліматичної політики). *Нове українське право*. 2021. № 4, С. 124–130. URL: <https://surl.lt/msjks> (дата звернення: 27.08.2025).

54. Східне партнерство. URL: <https://surl.li/enrgtb> (дата звернення: 24.08.2025).

55. Токарчук Д., Томляк, Т. Огляд поводження з відходами у країнах ЄС і досвід їх енергетичного використання. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 2 (64). С. 44–58. DOI: 10.37128/2411-4413-2023-2-3. URL: <https://surl.li/crgbjv> (дата звернення 20.08.2025)

56. У Європі скоротилися викиди парникових газів: у світі цей показник зростає. URL: <https://surl.li/ufwfet> (дата звернення 27.10.2025)

57. Харири Ф. Вплив екологічних організацій на політичні процеси. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., 7-8 квітня 2015 р., м. Харків: у 3 ч. Ч. 2 / редкол. Л. Л. Товажнянський [та ін.]. Харків: НТУ «ХПІ», 2015. С. 180–181. URI: <https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/16147> (дата звернення: 29.08.2025).

58. Чмир О., Кваша Т. Індикатори прогресу на шляху до «зеленої» економіки: зарубіжний досвід та рекомендації для України. *«Зелена» економіка – шлях до сталого розвитку: зб. матеріалів / упоряд. О. С. Чмир*. Київ: Науководослідний економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. 2013. С. 69–77. URL: <https://surl.lt/esthat> (дата звернення: 27.08.2025).

59. Шкурат, М. Є., Охотіна, О. А. Інституційні та економічні засади енергетичної політики ЄС. Економіка і організація управління. 2024. № 2. С. 122–133. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.2.11> (дата звернення 29.11.2025)

60. Щербя Ю. Порівняльна характеристика екологічної політики Європейського Союзу та України. *Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України»*. 2019, С. 377–380. URL: <https://surl.li/fvymrv> (дата звернення: 27.11.2025).

61. An investment strategy to keep the European Green Deal on track. URL: <https://surl.li/fzioke> (дата звернення: 20.08.2025).

62. Climate Action. URL: <https://surl.lu/meeqyr> (дата звернення 29.10.2025)

63. EU Environmental Principles. POSTNOTE 590. November 2018. URL: <https://surl.li/mziasj> (дата звернення: 21.11.2025).

64. Fostering Effective Energy Transition 2024. World Economic Forum. URL: <https://es.weforum.org/publications/fostering-effective-energy-transition-2024/infull/2-overall-results/> (дата звернення: 23.11.2025).
65. Andruskevych A., Andruskevych N., Mishchuk Z. Greening the Eastern Partnership: regional dimension of the future perspectives. Discussion Paper. 2021. 32 p.
66. Гнатишин М. Паризька угода: прогрес в імплементації та торговельні аспекти. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: <https://surl.li/ydkqxx> (дата звернення: 11.11.2025).
67. Horizon Europe. URL: <https://surl.li/kgcrav> (дата звернення: 12.11.2025).
68. LIFE. URL: <https://ms.nauka.gov.ua/pro-portal/life/> (дата звернення: 14.11.2025).
69. Суєтнов Є. Закон про відновлення природи як приклад впровадження екосистемного підходу в екологічне право Європейського Союзу. *Problems of legality*. 2025. № 168. С. 113–132. URL: <https://surl.li/dctoxw> (дата звернення: 29.11.2025).
70. The Directorate-General for Environment (DG-ENV). URL: <https://surl.li/gkfcnc> (дата звернення: 31.10.2025).
71. The European Green Deal Investment Plan. URL: <https://surl.li/bxefwo> (дата звернення: 31.10.2025).
72. The «Greening Economies in the Eastern Neighbourhood» (EaP GREEN). URL: <https://surl.li/axmibl> (дата звернення 27.11.2025)
73. Zinchenko O., Apalkov S. Європейський зелений курс на шляху реалізації національних економічних інтересів. *Problemy Ekonomiky*. 2023. Вип. 1, С. 42–48.